

LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS FAKULTĀTE

LATVIA UNIVERSITY OF AGRICULTURE
FACULTY OF ECONOMICS

Mg. oec. **Viktorija Raņķevica**

**BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS LATVIJĀ
UN TO REĢIONĀLĀ IETEKME**

***FREE ECONOMIC ZONES IN LATVIA AND
THEIR REGIONAL IMPACT***

Promocijas darba
KOPSAVILKUMS

Dr. oec. zinātniskā grāda iegūšanai

RESUME

of the PhD Paper
for the scientific degree of Dr.oec.

JELGAVA 2006

Promocijas darbs izpildīts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes Grāmatvedības un finanšu katedrā.

Promocijas darba zinātniskais vadītājs – Dr.oec. Ingrīda Jakušonoka, LLU profesore, LLMZA locekle

Promocijas darba zinātniskā aprobācija noslēguma posmā – Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes Grāmatvedības un finanšu katedras, Uzņēmējdarbības un vadības katedras, Ekonomikas katedras, un Informācijas tehnoloģiju fakultātes akadēmiskā personālu pārstāvju 2006. gada 24.janvāra kopsēdē – **darbs aprobēts iesniegšanai LLU Promocijas padomē Ekonomikas zinātņu nozares apakšnozarē Reģionālā ekonomika.**

Oficiālie recenzenti:

1. **Mieczislavs Adamovičs** (*Mieczyslaw Adamowicz*) - Dr.habil.oec., Varšavas Lauksaimniecības universitātes Agrārās politikas un mārketinga departamenta profesors;
2. **Kazimirs Špoģis** - Dr.habil.agr., LLU profesors;
3. **Staņislavs Keišs** - Dr.oec., asoc.prof., Ekonomikas un kultūras augstskolas Ekonomikas nodaļas vadītājs.

Promocijas darba aizstāvēšana notiks LLU Ekonomikas zinātņu nozares Agrārās un reģionālās ekonomikas apakšnozaru promocijas padomes atklātā sēdē 2006.gada 30.jūnijā plkst.10.00 Jelgavā, Svētes ielā 18, 212. auditorijā.

Ar promocijas darbu **var iepazīties LLU Fundamentālajā bibliotēkā**, Lielā iela 2, Jelgava.

Atsauksmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei Svētes ielā 18, Jelgavā, LV -3001; e-pasts:efuzn@cs.llu.lv, fax:3084987

Padomes sekretāre – LLU profesore, Dr.oec. **Līga Mihejeva.**

The present PhD Paper has been elaborated at the Department of Accounting and Finance, Faculty of Economics, Latvia University of Agriculture.

Scientific adviser of the PhD Paper – Dr.oec. Ingrīda Jakušonoka, professor of Latvia University of Agriculture, member of Promotion Council of Latvia University of Agriculture, Branch of Economics, Subdivision of Regional Economics.

Scientific approbation of the PhD Paper at the final stage – on January 24,2006, the joint meeting of the academic staff represented by the Department of Accounting and Finance, Department of Business and Management and Department of Economics of Faculty of Economics and Faculty of Information Technologies of Latvia University of Agriculture **approbated** the PhD Paper for **the submission to the Promotion Council of Latvia University of Agriculture, Branch of Economics, Subdivision of Regional Economics.**

Official reviewers:

1. Kazimirs Špoģis – Dr.habil.agr.,professor of Latvia University of Agriculture, expert of the promotion Council of Latvia University of Agriculture, Branch of Economics, Subdivision of Agrarian and Regional Economics;

2. Mieczyslaw Adamowicz - Dr.habil.oec., professor of Warsava University of Agriculture, Department of Agrarian and Marketing Politics

3. Staņislavs Keiņš - Dr.oec., assoc.professor of Institute of Economic and Culture, Department of Economics

Presentation of the PhD Paper will be held at the public meeting of the Promotion Council of Latvia University of Agriculture, Branch of Economics, Subdivision of Agrarian and Regional Economics on of 2006 Room 212, Svētes iela 18, Jelgava.

PhD Paper is available for the review at the **Research Library of Latvia University of Agriculture**, Lielā iela 2, Jelgava.

You are welcome to send Your **comments** to the secretary of the Promotion Council, Svētes iela 18, Jelgava, LV-3001; e-mail: efuzn@cs.llu.lv; fax: +371 3026980.

Secretary of the Promotion Council – **Līga Mihejeva**, Dr.oec., professor of Latvia University of Agriculture.

CONTENTS / SATURS

INTRODUCTION	5
INFORMATION ON PRESENTATIONS OF THE RESEARCH RESULTS	9
INFORMATION ON PUBLICATIONS	10
CONTENTS OF THE PhD PAPER	11
ANNOTATION	12
LIST OF TABLES INCLUDED INTO THE PhD PAPER	14
LIST OF FIGURES INCLUDED INTO THE PhD PAPER	17
INFORMATION ON PhD STUDENT	20
RESULTS OF THE PhD RESEARCH	21
1. THEORETICAL BASIS OF FREE ECONOMIC ZONES	21
2. FREE ECONOMIC ZONES IN THE WORLD	23
3. LEGAL AND INSTITUTIONAL BASE OF FREE ECONOMIC ZONES OF LATVIA	25
4. FREE ECONOMIC ZONES OF LATVIA	27
5. STUDY ON THE OPINIONS OF ENTREPRENEURS AND POPULATION OF LIEPĀJA SPECIAL ECONOMIC ZONE	31
6. COMPARATIVE ASSESSMENT OF FREE ECONOMIC ZONES IN LATVIA	34
SUMMARY	38
Main Conclusions, Opinions and Findings	38
Main Problems and Proposals for Their Solution	41
IEVADS	3
INFORMĀCIJA PAR PĒTĪJUMU REZULTĀTU PREZENTĀCIJĀM	9
INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM	10
PROMOCIJAS DARBA SATURS	11
ANOTĀCIJA	12
PROMOCIJAS DARBĀ IZVEIDOTO TABULU SARAKSTS	14
PROMOCIJAS DARBĀ IZVEIDOTO ATTĒLU SARAKSTS	17
INFORMĀCIJA PAR DOKTORANTI	20
PROMOCIJAS DARBA PĒTĪJUMU REZULTĀTI	21
1. BRĪVO EKONOMISKO ZONU TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS	21
2. BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS PASAULĒ	23
3. LATVIJAS BRĪVO EKONOMISKO ZONU TIESISKĀ UN INSTITUCIONĀLĀ BĀZE	25
4. LATVIJAS BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS	27
5. LIEPĀJAS SPECIĀLĀS EKONOMISKĀS ZONAS UZŅĒMĒJU UN PILSĒTAS IEDZĪVOTĀJU VIEDOKĻU IZPĒTE	31
6. LATVIJAS BRĪVO EKONOMISKO ZONU SALĪDZINOŠAIS IZVĒRTĒJUMS	34
NOSLĒGUMS	38
Galvenie secinājumi, atzinumi, konstatējumi	38
Galvenās problēmas un to risināšanas priekšlikumi	41

INTRODUCTION

The attraction of investments that ensures new economic activities, and creation of new jobs is a provision for a successful economic development. A stable legal and economic business environment also provided by tax relief policy plays a significant role for the attraction of investments.

The determination of individual territories – free economic zones (FEZ) where certain tax incentives are applied, is one of the possibilities for the attraction of investments by means of a tax relief policy.

FEZ are certain parts of the state territories or certain business units operating under the law on FEZ, where the law envisages different incentives for the attraction of foreign and local investors, and is subjected to a special customs procedure.

Worldwide free zones are applied almost in all regions. It is impossible to give a precise number of free zones, since several names are used to describe the notion: free port, special economic zone, free trade area, export production zone, export processing zone, etc.. Depending on the classification of zones, the number of free zones varies around 3000 and they are located in more than 100 countries, however no single classification has been developed yet.

Different aspects of free economic zones are being studied for more than 30 years. Economic development theories provide discussions on the impact of FEZ on free market activities and their positive and negative influence on the country of origin. The majority of researchers studying FEZ support the activities of free economic zones: C. Hamilton, L. Svensson (1982), H. G. Grubel (1982), K. Hamada (1982), D. Spinanger (1984), K. Miyagiwa (1986), J. Devereux and L. L. Chien (1995), H. Johansson (1994), J. Litwack, J. Quian (1998), R. C. Haywood (2003), and V. Raņķevica (2005), although there are also researchers who support the opposite opinion: F. Frobels, J. Heinrichs, and O. Kreye (1981). Theoretical studies disclose also scientists who in the course of time have changed their opinion in favour of FEZ – P. G. Warr (1987,1993).

Several scientists (A. E. Romero, 1995, M. Jenkins, 1998, M. Ahmadu, 1998, D. Madani, 1999, M. Tekere, 2000, H. C. Braga, 2002, J. B. Mendez, 2002, V. Raņķevica, 2003, M. Guangwen, 2003, J. P. Gauthier, 2004) in their empirical studies have tried to prove that free zones is an efficient way how to encourage more investment in the country and promote economic development, since many good examples can be found in Ireland, China and other countries, while

several unsuccessful cases related to the establishment of FEZ are observed, for instance, in Africa.

History and evolution of FEZ are studied by X. Chen (1995) and M. Guangwen (2003), at the same time these scientists have elaborated the development models of FEZ.

The studies on political, economic and social environment of FEZ are included into the proceedings of many authors: M. Eldar (1992), N. M. Firoza, H. A. Murray (2003), J. P. Cling (2001), D. Madani (1999), Van Der Zande (2003), S. L. Russell-Brown (2003), V. Raņķevica (2004), J. P. Gauthier (2004), as well as in the studies organised by International Labour Organisation (1998 a).

The summarisation of the previously done studies on FEZ leads to the conclusion that quite solid theoretical and practical basis in various aspects has been accrued for the future studies, however neither single definition and classification of FEZ, nor the system for the evaluation of the impact left by FEZ has been elaborated yet.

In Latvia four FEZ are operating for several years: Riga Free Port and Ventspils Free Port since 1996, Liepāja Special Economic Zone, and Rēzekne Special Economic Zone since 1997. The aims for the establishment of FEZ in Latvia were to facilitate the regional development and increase the competitiveness of ports in the Baltic region.

Due to the accession of Latvia to the European Union (EU) discussions on the future existence of FEZ and their compliance with the EU requirements have been held for several years, though under the law amendments the operation of FEZ in Latvia, as one of the instruments for regional development, is envisaged till 2017.

Free economic zones have historically existed in Europe long before the establishment of the EU, and they still successfully operate in many EU countries (Shannon FEZ in Ireland, etc.).

Practically free economic zones in Latvia exist already for eight (special economic zones) and nine (free ports) years, however there are few studies and publications done on their activities. S. Keišs, A. Dubenlāže, 1999, and V. Raņķevica, 2004 have studied the classification and activities of FEZ in the world, O. Pavuk and U. Spuriņš (1999) have studied the historical and legislative aspects, with a special attention being paid to the Baltic region, while S. Babuškins (2002) has examined special economic zones of Latvia as an instrument for the equalisation of regional disparities.

The author's attention on FEZ in Latvia was drawn by the international conference "Free Zones and Free Ports of the Baltic Region' 2000" held in Riga and discussions started in mass media with the regard to the elaboration of a draft law "On Tax Application in Free

Ports and Special Economic Zones”.

The law “On Tax Application in Free Ports and Special Economic Zones” passed on July 27, 2001 caused concerns that the determination of tax incentives for the most developed territories (Ventspils Free Port and Riga Free Port) would more increase the gap between the living standard in Riga or Ventspils and the other territory of the country.

The analytical assessment of the problem research and other specified conditions stimulated and substantiated the choice for the present theme of the PhD paper.

The hypothesis of the PhD Paper – free economic zones of Latvia is an instrument promoting port trade and regional development.

In compliance with the set hypothesis, **the aim of the research** is to study and assess the impact of the activities of Latvia FEZ on the region, their problems and future perspectives.

The following **objectives of the research** are advanced to achieve the set aim:

- to study the theoretical aspects of free economic zones;
- to investigate the evolution of free economic zones in the world, the European Union and Latvia (for the periods of 1918-1940 and 1998-2004);
- to assess the legislation directly and indirectly affecting free economic zones in Latvia before and after joining the European Union;
- to analyse the most important indicators of each free economic zone of Latvia under regional context and to compare the average economic indicators of free economic zones in Latvia;
- to ascertain the evaluation of entrepreneurs operating in free economic zones on the activities of FEZ and the main problems;
- to conduct the opinion poll of Liepāja population to clarify their attitude towards free economic zones;
- by means of the analytical hierarchy process to inquire the experts of regional development for the comparative assessment of the impact of free economic zones on the regions;
- to evaluate the future perspectives of free economic zones in Latvia.

Research object: the main economic indicators of free economic zones of Latvia.

Research period: the research is done for the period from 1918 to 1940, and for the period from 1998 to 2005.

Limitedness of the research: due to the limited scope of the research a detailed research on the economic indicators of free economic zones, as well as the inquiry of entrepreneurs is carried out in Rēzekne SEZ, and Liepāja SEZ, while the population is questioned in Liepāja. Liepāja SEZ comprises both the features of a special economic zone and a free port.

Theoretical and methodological base of the research:

- laws of the Republic of Latvia and regulations of the Cabinet;
- EU regulations, directives, legal and regulatory enactments;
- foreign and international laws and regulations;
- information compiled by the Central Statistical Bureau of Latvia;
- data base of the Ministry of Regional Development and Local Government;
- information of the Ministry of Economics and the State Revenue Service;
- published scientific research results;
- interviews held with the specialists of regional development;
- questionnairing of the entrepreneurs operating in FEZ on their assessment of the situation;
- the results of the opinion poll of Liepāja and Ventspils population;
- independent research done by the author.

The paper has been elaborated in compliance with the requirements of the law “On Scientific Activities”, considering the corresponding regulations of the Cabinet and requirements set by the Latvian Council of Science.

Methods used for the development of the PhD paper

The most appropriate **quantitative** and **qualitative** economic science research methods have been applied for the solution of each research object.

The **monographic descriptive method** and **logically constructive method** has been widely used in the PhD paper to summarise the former research results of the scientists and to analyse the world practice, as well as the **methods of analysis** and **synthesis** are used to study the problem elements or components of the processes and synthesize coherencies or formulate regularities.

The scientific inductive method is applied to draw general conclusions or determine coherencies out of single facts. **The scientific deductive method** is applied for a systematisation and theoretical interpretation of empirical research results and to draw conclusions.

The **method of dynamic rows** and **data classification** is used for the statistical data analysis.

A sociological research method - **questionnaire** has been used to gather information. The statistical processing and analysis of the input was done by means of the method of χ^2 **criterion** and **SPSS** (Statistical Package for the Social Science)-**Exact Test software**.

Expert method was used for the determination of regional impact left by FEZ. The results have been processed by means of the Analytic Hierarchy Process (within **Microsoft Excel** 2000 software) developed by T. Saati, an American mathematician.

Novelty of the research:

- theoretical basis of FEZ has been supplemented by completing the definition and classification of zones according to the main aims for their establishment;
- the situation of operation of FEZ in the EU countries has been evaluated;
- the history of formation of the legislation on free ports and free territories in the Republic of Latvia between 1918 and 1940 has been studied;
- the hierarchy structure for the assessment of regional impact left by Latvia FEZ has been elaborated and the experts have been questioned according to this method;
- the company managers of free economic zones have been inquired to receive their evaluation on the operation and problems of FEZ;
- the impact of FEZ of Latvia on regional development has been scientifically evaluated for the period between 1998 and 2004.

The scientific significance of the research

The scientific significance of the PhD paper develops from the novelty of the research and theoretical generalisations formulated in the research.

The regional impact of free economic zones of Latvia has been scientifically analysed and evaluated for the first time.

The research results supplement the theoretical basis of free economic zones by means of the developed classic definition of a free economic zone and the corresponding classic evolution model of types of FEZ.

The history of the national economy of Latvia is supplemented by the research on the formation of laws and regulations on free ports and free territories in the Republic of Latvia between 1918 and 1940.

The economic significance of the research

The research results included into the PhD paper and published may be used in several ways:

- in the work of the Ministry of Regional Development and Local Government, the Ministry of Economics and local governments when planning the development and finances of territories, improving regional business development promotion policy, concepts, plans and programmes;
- by administrative institutions of free economic zones in cooperation with the companies operating in FEZ when elaborating informative materials;
- for the elaboration of study courses, like, “Tax Policy” and “Regional Policy”, as well as for academic and professional undergraduate and graduate studies in higher education institutions.

Theses to be defended:

- Free economic zones are established as one of the instruments to promote the economic development of countries or regions of the countries.
- The evolution process of the world free economic zones continues, the number of free economic zones increases and their goals become more diversified.
- The legal framework on FEZ in compliance with the EU requirements has been established in Latvia, and the use of its advantages should be continued.
- The activities of free economic zones of Latvia leave an impact on the economic indicators of regions.
- The inquiry results of the entrepreneurs from Liepāja SEZ speak for their wish to operate under the status of a special economic zone company in a long-term.
- Free economic zones of Latvia is an efficient instrument for the promotion of the state regional development policy, they liven the increase of the cargo turnover in the ports and development of production.

INFORMATION ON THE PRESENTATIONS OF THE RESEARCH RESULTS

The author of the PhD Paper presented the results of the research at:

1. An open informative seminar – Jelgava, December 6, 2005.
2. At the personnel meeting of the Department of Accounting and Finance, Faculty of Economics, Latvia University of Agriculture – Jelgava, December 20, 2005.
3. Meeting of the academic staff of the Department of Business and Management, Department of Economics and Department of Finance and Accounting of Faculty of Economics and Faculty of Information Technologies of Latvia University of Agriculture – Jelgava, January 24, 2006.

9 international scientific conferences:

1. International Scientific Conference *Economics and Management: Current Issues and Perspectives* – Šiauliai, November 24 and 25, 2005.
2. International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development* - Jelgava, April 27 and 28, 2005.
3. International Scientific Conference *Science and Studies of Accounting and Finances: Problems and Perspectives* – Kaunas, November 4 and 5, 2004..
4. International Scientific Conference *Knowledge Society and Implementation of the Lisbon Strategy in Europe and Latvia* – Riga, October 14. and 15, 2004.
5. International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development* – Jelgava, April 22 and 23, 2004.
6. International Scientific Conference *Conditions of Sustainable Development: New Challenges and Prospects* – Riga, September 11 and 12, 2003.
7. International Scientific Conference *Economic Science for Rural Development* – Jelgava, April 9 and 10, 2003.
8. International Scientific Conference *Qualitative Growth of Institutions of Higher Education and its Impact on the Development of Science and Economy* – Riga, September 12 and 13, 2002.

9. International Scientific Conference *Opportunities and Solutions of Rural Development at the Beginning of the 21st Century* – Jelgava, April 18 and 19, 2002.

INFORMATION ON PUBLICATIONS

The author of the PhD Paper has **5 internationally quotable scientific publications recognized by Latvian Science Council:**

1. Assesment of Impact of the Latvian Free Economic Zone over Regions with the Analytic Hierarchy process//International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development” Jelgava: Jelgava press, 2005- 79-88 pp.
2. Purposes of Foundation and Administration of Latvian and Lithuanian Free Economic Zones //International Scientific Conference “Science and Studies of Accounting and Finances:Problems and Perspectives”, Kaunas, 2004. – 104-111 pp.
3. Types of Free Economic Zones and the Main Tax Alleviations and Other Incentives//International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, Jelgava: Jelgava press,2004.- 73-79 pp.
4. Implementing Investments in Liepaja Special Economic Zone // International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”, Jelgava: Jelgava press, 2003.-452–461 pp.
5. The Special Economic Zone of Liepāja – One of the Regional Politics Instruments // International Scientific Conference “Opportunities and Solutions of Rural Development at the Beginning of the 21st Century”, Jelgava: Jelgava press, 2002. – 394-401 pp.

Besides the author has **5 scientific articles in other scientific proceedings:**

1. Free Economic Zone in Economic Development Theories and Argumentation of Economic Benefits from their Operation // International Scientific Conference „Economics and Management:Current Issues and Perspectives” Šiauliu, 2005 – 322-329 pp.

2. The Legislative Acts for the Latvian Free Economic Zones – the Promoting Factor for the Development of Regional Entrepreneurship and Increase of Competition // International Scientific Conference “Knowlwdgw Society and Implementation of the Lisbon Strategy in Europe and Latvia” – Riga, 2005- 86-94 pp.
3. Situation Analysis of Free Zones in EU and Accession Countries // International Scientific Conference “Conditions of Sustainable Development: New Challenges and Prospects” – Riga, 2004- 240-249 pp.
4. The Employment Within the Context of the Regional Policy in Liepaja // International Scientific Conference “ Qualitative Growth of Institutions of Higher Education and its Impact on the Development of Science and Economy” Riga, 2002.- 225-230 pp.
5. The Development Problems of Regions in Latvia and Activity directions of the Special Economic Zone of Liepaja // International Scientific Conference “Qualitative Interaction of the Learned Society and New Economy” Riga, 2001.-298-308 pp.

CONTENTS OF THE STRUCTURE FOR THE PhD PAPER

ANNOTATION (in Latvian)

ANNOTATION (in English)

ANNOTATION (in German)

LIST OF TABLES INCLUDED INTO THE PhD PAPER

LIST OF FIGURES INCLUDED INTO THE PhD PAPER

ABBREVIATIONS AND EXPLANATION OF TERMS USED IN THE PhD PAPER

INTRODUCTION

1. THEORETICAL BASIS OF FREE ECONOMIC ZONES

1.1. Essence and definitions of free economic zones

1.2. Classification of free economic zones

1.3. Free economic zones in the theories of economic development

1.4. Free economic zones as an instrument for development

1.4.1. Political and economic environment of free economic zones

1.4.2. Economic benefits from the activities of free economic zones

- 1.4.3. Arguments for and against free economic zones
 - 2. FREE ECONOMIC ZONES IN THE WORLD
 - 2.1. History on the development of free economic zones
 - 2.2. Transition period of free economic zones – stages of their development and integration
 - 2.3. Free economic zones in Europe
 - 3. LEGAL AND INSTITUTIONAL BASE OF FREE ECONOMIC ZONES OF LATVIA
 - 3.1. History of the formation of the legislation on free ports and free territories during the first independence of the Republic of Latvia
 - 3.2. Legislation and regulations of free economic zones in Latvia
 - 3.2.1. Legislation regulating the establishment of free economic zones
 - 3.2.2. Legislation of free economic zones in Latvia
 - 3.2.3. European Union legislation regulating the business of free economic zones
 - 3.3. Institutional system of free economic zones
 - 4. FREE ECONOMIC ZONES OF LATVIA
 - 4.1. Riga Free Port – the first free economic zone in Latvia
 - 4.2. Ventspils Free Port
 - 4.3. Rēzekne Special Economic Zone
 - 4.4. Liepāja Special Economic Zone
 - 4.4.1. Historical development of Liepāja
 - 4.4.2. Assessment of the operation of Liepāja Special Economic Zone
 - 5. STUDY ON THE OPINIONS OF ENTREPRENEURS AND POPULATION OF LIEPĀJA SPECIAL ECONOMIC ZONE
 - 6. COMPARATIVE ASSESSMENT OF FREE ECONOMIC ZONES IN LATVIA
- Main Conclusions, Opinions and Findings
 Main Problems and Proposals for Their Solution
 List of Sources of Literature
 Appendices

EXPANDED ANNOTATION ON THE PhD PAPER

The PhD Paper contains 177 pages; including 67 tables, 63 figures, and 10 appendices, as well as 202 sources of literature were used for the needs of the research.

The results of the research are structured in six chapters to achieve the aim set in the introductory part of the present resume.

Chapter 1 includes the definition of FEZ in the point of view of the author, the types for the classification of FEZ are given and the classification of FEZ according to the aims for their establishment has been supplemented. The chapter gives the insight into the economic theories dealing with positive and negative aspects of the existence of free economic zones.

The main direct (attraction of foreign direct investments, creation of new jobs, and export development) and indirect (formation of feedback with the local economy, and increase of indirect employment) benefits from the activities of FEZ are viewed and arguments for and against the establishment of FEZ are classified.

Chapter 2 dwells upon the study of the historic evolution of FEZ, which has started more than thousand years ago and still continues its development, since the number of FEZ is increasing in the world.

The author has elaborated a more precise classic evolution model for the types of FEZ comprising four phases of FEZ and five types of classic zones: trade, production, service, scientific and the all-embracing zone.

The situation of FEZ in the European Union prior to May 1, 2004 and FEZ of the new member states has been surveyed.

Chapter 3 comprises the results of the study on the history of formation of the legislation on free ports and free territories in the Republic of Latvia between 1918 and 1940.

The laws and regulations of the regional policy of Latvia determining the establishment of FEZ as one of the instruments of the regional development policy have been studied.

The laws and regulations determining the activities of FEZ in Latvia and their compliance with the EU legislation have been analysed.

The institutional system of free economic zones of Latvia is studied and compared.

The confidence that legal enactments regulating the activities of FEZ in Latvia fully comply with the EU requirements was gained during the research.

Chapter 4 introduces the history of evolution of each FEZ of Latvia and gives the characteristics of the present situation.

On the basis of the dynamic analysis of the most important economic indicators of FEZ for the period between 1998 and 2004, the comparative analysis was done by means of analogical indicators for Latvia in general and respective cities (Riga, Ventspils, Rēzekne and Liepāja).

Chapter 5 is concentrated on the analysis of the inquiry results of the entrepreneurs from Liepāja SEZ, and the coherencies between several indicators characterising the activities of the company are determined.

The managers or representatives of the administration of 28 (out of 30) companies were questioned during the research.

The results of the questionnaire convincingly prove the willingness of the entrepreneurs from Liepāja SEZ to continue the operation under the status of SEZ also in the future.

The chapter ends with the analysis of the inquiry results of Liepāja population. Totally 287 answers were received from economically active population, thus it was possible to evaluate the level of information of population regarding the activities of SEZ in the town. The inquiry forms were processed according to the age and level of education of the population.

Chapter 6 gives the comparison and analysis of the economic indicators of Latvia FEZ showing that Liepāja SEZ has the most regular rates of development, while Riga Free Port is in Rank 1 by the increase of the size of consignment at the port.

The results of the expert questionnaires have been interpreted according to the author's developed method of the hierarchy structure for the assessment of regional impact left by FEZ.

According to the experts assessment by means of 19 criteria, the highest evaluation was granted to Riga Free Port, then follows Liepāja SEZ, Ventspils Free Port and Rēzekne SEZ.

Future perspectives of free economic zones are drafted.

The summary of the research includes the main conclusions, findings, problems and proposals for the solution of problems.

The objectives set for the research are resolved and the research aim is achieved.

The first part of the hypothesis set at the beginning of the research – free economic zones of Latvia is an instrument promoting port trade - is proved, while the second part - free economic zones of Latvia is an instrument promoting regional development – is rejected, as Liepāja SEZ operates with growing indicators, while the research results evidence inefficient operation of Rēzekne SEZ (the aim for which establishment was to promote the economic development of the region) for the attraction of investments, and demonstrate that the most important economic indicators of this region considerably lag behind the average level of Latvia.

LIST OF TABLES INCLUDED INTO THE PhD PAPER

No of the table	Title of the table
1.1.	Breakdown of zones by size and countries of origin
1.2.	Breakdown of free economic zones by the aim for their establishment
1.3.	Main preferences offered to the companies of FEZ
1.4.	Export of the most important output from the countries with a considerable proportion of FEZ
1.5.	Proportion of local raw materials and services in the total amount used by the companies of FEZ
1.6.	Arguments for and against FEZ
2.1.	Development of free economic zones in the world
2.2.	Free zones in the EU (in 2004)
2.3.	Free zones in the new EU member states (in 2004)
4.1.	Commodity turnover at Riga port between 1913 and 1937 (thousand t)
4.2.	Distances from Riga Free Port, Petersburg and Tallinn to the ports of the Western Europe
4.3.	Amounts of non-financial investments between 2001 and 2004 in Latvia, Riga and the free port, in millions LVL
4.4.	Comparison of the dynamics of the wage for the period of 1999-2004 in Latvia, Riga and the free port, LVL
4.5.	Changes in the structure of cargos shipped from Riga port between 2000 and 2004, thousand t
4.6.	Changes in the structure of cargos collected at Riga port in 2004 vs. 2000
4.7.	Dynamics of the unemployment rate at the beginning of the years 1997-2005, %
4.8.	Comparison of the wage dynamics in Latvia, Kurzeme region, Ventspils and Ventspils Free Port between 1999 and 2004, LVL
4.9.	Absolute increase rates of the chain for the wages in Latvia, Kurzeme region, Ventspils and Ventspils Free Port between 2000 and 2004, LVL
4.10.	Shipped cargos by Latvia and foreign vessels from Ventspils port by the most important types of cargos in 2000, 2003 and 2004, thousand t
4.11.	Structure of the received cargos at Ventspils port in 2000, 2003 and 2004, thousand t
4.12.	GDP per capita in Latvia, Latgale and Rēzekne for the period of 1998 – 2002, LVL

continuation of the list of tables included into the PhD paper	
No of the table	Title of the table
4.13.	Economically active enterprises and business entities in Rēzekne in 2002 and 2004, by the number of employed
4.14.	Dynamics of the unemployment rate in Latvia, Latgale and Rēzekne between 1998 and 2004, %
4.15.	Investment structure of Rēzekne SEZ companies in 2002, 2003 and 2004, thousand LVL
4.16.	Paid in and received resources from the support fund by the business entities of Rēzekne SEZ between 1998 and 2004, LVL
4.17.	Proportion of the employed at main work and FEZ in Rēzekne City
4.18.	Comparison of the wage dynamics in Latvia, Latgale, Rēzekne and Rēzekne SEZ between 1999 and 2004, LVL
4.19.	Absolute increase rates of the chain for the wages in Latvia, Latgale, Rēzekne and Rēzekne SEZ between 2000 and 2004, LVL
4.20.	Turnover and exports of Rēzekne SEZ companies between 1999 and 2004, million LVL
4.21.	Most important advantages recognised by the companies for the operation under the status of Rēzekne SEZ
4.22.	Problems to be solved by Rēzekne SEZ companies to facilitate the operation under the status of SEZ
4.23.	Foreign investments in the equity capital of Liepāja SEZ companies on January 1, 2005
4.24.	Dynamics of accrued foreign investments in Liepāja City and SEZ for the period from 1999 to 2004, in million LVL
4.25.	Comparison of investments of SEZ authorities and companies with the received tax incentives and direct public support for the period from 1997 to 2004, thousand LVL
4.26.	Changes in the number of Liepāja City population from 1997 to 2004
4.27.	Proportion of the employed in Liepāja City and SEZ between 1998 and 2004
4.28.	Comparison of the wage dynamics in Latvia, Liepāja and Liepāja SEZ Port between 1998 and 2004, LVL
4.29.	Absolute increase rates of the wages in Latvia, Liepāja and Liepāja SEZ between 1999 and 2004, LVL
4.30.	Total turnover and exports of Liepāja SEZ companies (excluding “Liepājas Metalurģis”) from 1997 to 2004, in million LVL
4.31.	Dynamics of “Liepājas Metalurģis” turnover and exports, in million LVL
4.32.	Changes in the structure of cargos shipped from Liepāja port in 2004 vs. 2000

continuation of the list of tables included into the PhD paper	
No of the table	Title of the table
4.33.	Changes in the structure of cargos collected at Liepāja port in 2004 vs. 2000
5.1.	Export countries for Liepāja SEZ companies
5.2.	Export countries to which Liepāja SEZ companies wish to expand the export market
5.3.	Import countries Liepāja SEZ companies receive raw materials /materials from in 2005
5.4.	Most important advantages recognised by the companies for the operation under the status of Liepāja SEZ
5.5.	Problems to be solved by Liepāja SEZ companies to facilitate the operation under the status of SEZ
5.6.	Results of the questionnaire on the company profit or loss and the length of the company operation
5.7.	Verification of coherencies between profit and loss and the length of the company operation (Chi-Square Tests)
5.8.	Verification of coherencies between tax incentives and the length of the company operation
5.9.	Estimation number and proportion of empirical and theoretical features on the evaluation of the company performance success and age of the managers
5.10.	Assessment of the company success depending on the results of financial performance
5.11.	Annual turnover of a company by the number of employees
5.12.	Information level of population on FEZ by the age groups
5.13.	Information level of population on FEZ by the level of education
5.14.	Information level of population on the aims for the establishment of FEZ by the age of population
5.15.	Information level of population on the aims for the establishment of FEZ by the level of education
6.1.	Number of employed in FEZ of Latvia for the period from 1998 to 2004
6.2.	Average wages of the employed in FEZ of Latvia for the period from 1998 to 2004, LVL
6.3.	Amounts of corporate income tax and real estate tax paid by FEZ companies in 2003 and 2004, thousand LVL
6.4.	Social insurance contributions and amounts of residents income tax paid by FEZ companies in 2003 and 2004, thousand LVL
6.5.	Most important average annual indicators of Latvia FEZ for the period from 2001 to 2004
6.6.	Matrix for the comparison of groups of criteria for the performance of Latvia FEZ
6.7.	Scale of relative importance

	end of the list of tables included into the PhD paper
No of the table	Title of the table
6.8.	Average coherence assessments
6.9.	Comparison of groups of criteria for the interest of local government
6.10.	Attraction of foreign investments

**LIST OF FIGURES INCLUDED INTO
THE PhD PAPER**

No of the figure	Title of the figure
1.1.	Types of territorial models and the most characteristic FEZ
2.1.	Evolution model of FEZ from the year 1500
2.2.	Connection of FEZ with the world economic integration
2.3.	Classic evolution model of types of FEZ
3.1.	Laws and regulations on free ports passed during the first independence of the Republic of Latvia before September 22, 1936
3.2.	Package of laws on Liepāja Free Port after September 22, 1936
3.3.	Laws and regulations on free territories passed during the first independence of the Republic of Latvia
3.4.	Legislation regulating the activities of Latvia free ports
3.5.	Legislation regulating the activities of Latvia SEZ
3.6.	Administrative bodies of Latvia SEZ
3.7.	Administrative bodies of Latvia free ports and their functions
4.1.	Dynamics of cargo turnover at the ports of Riga, Petersburg and Tallinn between 1997 and 2003, thousand t
4.2.	Number of companies operating under the status of Riga Free Port from 1998 to 2004
4.3.	Dynamics of the number of the employed at Riga Free Port companies from 1999 to the first six months of 2005
4.4.	Structure of shipped and collected cargoes at Riga port between 1998 and 2004, thousand t
4.5.	Comparison of GDP dynamics in Latvia and Ventspils per capita from 1997 to 2003, LVL
4.6.	Comparison of non-financial investments by years per capita in Latvia, Riga and Ventspils (LVL/inhabitant)
4.7.	Amounts of non-financial investments in Ventspils City and Free Port between 2001 and 2004, million LVL
4.8.	Breakdown of Ventspils companies by the number of employed in 2003, number of companies per group

continuation of the list of tables included into the PhD paper

No of the figure	Title of the figure
4.9.	Number of companies operating under the status of Ventspils Free Port from 2001 to 2004
4.10.	Breakdown of the registered unemployed by the level of education in Ventspils in 1997, 2000 and 2003
4.11.	The employed persons under the status of Ventspils Free Port companies between 1999 and 2004
4.12.	Turnover of cargos at Ventspils port from 1993 to 2004, thousand tons
4.13.	Breakdown of the unemployed in Rēzekne by the level of education at the end of 2004, % of the total number
4.14.	Number of companies operating under the status of Rēzekne SEZ between 1998 and 2005
4.15.	Total investments of Rēzekne City and non-financial investment of Rēzekne SEZ (including) between 1999 and 2004, million LVL
4.16.	Dynamics of the employed in Rēzekne SEZ companies from 1998 to 2004
4.17.	Breakdown of Rēzekne SEZ companies by the number of employed in 2005
4.18.	Territorial structure of Liepāja SEZ
4.19.	Number of companies operating under the status of Liepāja SEZ for the period between 1998 and 2004
4.20.	Dynamics of Liepāja GDP, accrued foreign investments by Liepāja City and SEZ for the period between 1999 and 2004, million LVL
4.21.	Investments of Liepāja SEZ authorities and SEZ companies for the period of 1997 – 2004, thousand LVL
4.22.	Investments of Liepāja SEZ companies into the infrastructure and technologies for the period between 1998 and 2004, thousand LVL
4.23.	Direct investments of the government and investments made by Liepāja SEZ authorities for the period of 1997-2004, million LVL
4.24.	Comparison of investments made in Liepāja City and SEZ for the period between 1998 and 2004, million LVL
4.25.	Unemployment rate in Latvia and Liepāja between 1997 and 2004
4.26.	Dynamics of the employed in Liepāja SEZ companies from 1998 and 2004
4.27.	Turnover of cargos at Liepāja port for the period from 1999 to 2004, thousand t
4.28.	Number of ships entered Liepāja port between 1996 and 2004
5.1.	Breakdown of Liepāja SEZ companies by the number of employed in 2005
5.2.	Breakdown of Liepāja SEZ companies by the turnover of 2004
5.3.	Breakdown of Liepāja SEZ companies by the results of financial performance between 1998 and 2004
5.4.	Investment plan of Liepāja SEZ companies in 2005

end of the list of tables included into the PhD paper

No of the figure	Title of the figure
5.5.	Matrix for the harmonisation of two features
5.6.	Number of respondents inquired by the age groups
5.7.	Number of respondents inquired by the level of education
6.1.	Turnover of cargos at the ports of Liepāja, Riga and Ventspils, thousand t
6.2.	Shipped cargos at the ports of Liepāja, Riga and Ventspils, thousand t
6.3.	Collected cargos at the ports of Liepāja, Riga and Ventspils, thousand t
6.4.	Investments made by the companies in Liepāja SEZ, Rēzekne SEZ, Riga Free Port and Ventspils Free Port for the period between 1998 and 2004, million LVL
6.5.	Hierarchy pyramid of the research
6.6.	Expert assessment of the impact of Latvia FEZ on regional development by the groups of criteria
6.7.	Expert assessment in the group of “Formal criteria”
6.8.	Expert assessment in the criteria group of “Public interests”
6.9.	Expert assessment in the criteria group of “Local government interests”
6.10.	Expert assessment in the criteria group of “Population interests”
6.11.	Expert assessment in the criteria group of “Entrepreneurs interests”
6.12.	Expert assessment on Latvia FEZ in the group of “Formal criteria”
6.13.	Expert assessment on Latvia FEZ in the criteria group of “Public interests”
6.14.	Expert assessment on Latvia FEZ in the criteria group of “Local government interests”
6.15.	Expert assessment on Latvia FEZ in the criteria group of “Population interests”
6.16.	Expert assessment on Latvia FEZ in the criteria group of “Entrepreneurs interests”
6.17.	Summary on all the criteria for the assessment of Latvia FEZ

**INFORMATION ON THE CANDIDATE FOR A
DOCTOR'S DEGREE**

Viktorija Name	Rankevica Surname
	Identity No. Latvian
Assistant Professor at the Department of Finance, Banking Institute of Higher Education	
Place of work, position	
Address of the place of work:	
Kr. Valdemara 1b	
Riga	
LV 1019, Latvia	
Tel. +371 7322605	
E-mail: efuzn@lba.lv	E-mail: viktorija.rankevica@lba.lv

Education

2001 - 2005 PhD studies at the Faculty of Economics, Latvia
University of Agriculture

Work experience

2000. - currently – Department of Finance, Banking
Institute of Higher Education, asistent professor

Professional development

2001.10.01. – Qualification in Denmark in a Tourism Business
2002.10.01. Course
2003.02.10. – Latvia University, Academic personnel
2004.06.05. improvement programme – with a certificate
“Innovations in the Sistem of Higher Education/
Management of Education Work”

Organizational and professional activities

Member of International Association of Book-Keepers

RESEARCH RESULTS OF THE PhD PAPER

1. THEORETICAL BASIS OF FREE ECONOMIC ZONES

The chapter contains 25 pages including 6 tables and 1 figure.

Several definitions for FEZ are given by many researchers (*Madani, 1999, Romero, 1995, Jenkins, 1998, Haywood, 2003*), as well as in dictionaries and laws, though in general free economic zones are considered to be confined territories excluding several countries where these territories cover large areas (China) or the whole territory of the country (Mauritius).

From the practical point of view it is easier to monitor the activities of the companies and obtain more precise information in a restricted area. However physical borderlines of FEZ may be obstructive, since they may occupy whole regions or may be located in several places of the country only within one company.

Due to the summarisation and assessment of the definitions expressed by many authors and provided in other sources of information, a definition of FEZ **comprising** the interpretation of different, classically developed zones – free port, export production zone, special economic zone, etc., and without crossing the borders of one country, is suggested:

FEZ is interpreted under the law as the parts of the state territory or individual business units operating under the law on FEZ passed in each country, where the law envisages different incentives for the attraction of foreign and local investors, and is subjected to a special customs procedure.

Free economic zones may be classified according to various criteria:

- territorial type (enclave, open and regime type);
- size (large area zones, even countries, and small areas – one company);
- the form of property (public and private zones);
- the possibility to sell production in a local market (there are zones that limit the sales of production);
- the aim for the establishment (encouragement of international trade or promotion of regional development).

The author suggests to supplement the criterion “by the aim for the establishment” with the third one: **facilitation of development of production technologies.**

Zones developing international trade are located in strategically important points: at ports, airports or close to large cities.

Zones promoting regional development are established in less developed regions of the country.

Zones facilitating the development of production technologies are also established in strategically important points or districts, although frequently they are located in the territories of free zones established for some other purpose (for instance, regional development) or integrated into a single complex with scientifically technical institutions.

For already more than 30 years discussions on advantages and disadvantages of FEZ are being held in the theories of economics.

Economists representing the neo-classical theory (*Hamada, 1974, Hamilton, Svensson, 1982, Wong, 1986, Miyagiwa, 1986, Devereux, Chien, 1995, Spinanger, 1984*) **were the first ones to address the studies on FEZ as special measures.**

Under the neo-classical theory, FEZ provide the second best solution (the first best solution is a completely free trade) to the country for the integration into international division of labour without the subjection of the entire economy to trade liberalisation.

The representatives of the neo-classical theory have specified that FEZ generate several benefits for a certain country by:

- **attracting foreign direct investments (FDI);**
- **promoting employment;**
- **increasing export;**
- **stimulating the establishment of domestic economic connections through the use of technologies and local materials.**

The critics of FEZ expressed by the representatives of diametrically opposite opinions (*Frobel, Heinrichs, Kreye, 1981, Warr, 1993*) is concentrated on several unfavourable consequences:

- **low domestic value added;**
- **use of cheap local labour force;**
- **heavy conditions for production;**
- **lack of technological transfer.**

Followers of **the new growth theory** (*Johansson, 1994*) complement the neo-classical statements and emphasize the possible external impact of FEZ on the economy of the country of origin, such as impact on knowledge, development of human capital, influence of demonstration, etc.. Considering these external conditions, the neo-classical approach was adjusted and supplemented with potential benefits carefully collected from FEZ.

Transition from command economy to market economy in the 1980's and 1990's has marked a new **theory** (*Litwack, Quian, 1998*) **on unbalanced development of regions.**

The supporters of the unbalanced development theory present the opinion: **in case a country has no sufficient resources to develop all the regions evenly, then the accelerated development of individual regions** (here FEZ in Russia and other transition economies of Europe are meant) **might be the best solutions.**

Political and economic measures have to be undertaken to establish and operate FEZ successfully:

- **optimisation of institutional structure of the zone;**
- **simplification of administrative procedures;**
- **implementation of fiscal incentives;**
- **specially created infrastructure.**

The summary of the content of Chapter 1 leads to the conclusion that the establishment of FEZ may not be regarded as a substitute for the attraction of investments and expansion of trade. They might only be as one of the many instruments in the package of measurements to create new jobs, produce for export and attract foreign investments, which is achieved by means of offering tax incentives, updated customs procedures and infrastructure. However the maximum benefit of the zone depends on the fact how far it is integrated into the local economy.

2. DEVELOPMENT OF FREE ECONOMIC ZONES

The content of the chapter is disclosed on 16 pages including 3 tables and 3 figures.

The oldest known FEZ have already existed before Christ when the Phoenicians, Greeks and Romans tried to promote international trade by means of guaranteeing free entry and safety at their ports.

The first FEZ in the world were called free ports, free towns and free trade towns.

The largest union of free trade towns “Hanseatic League” was founded in 1367, which ensured a free trade regime also in the 15th and 16th centuries. Approximately 90 European towns and cities had joined the League.

In 1704 a free port was established in Gibraltar, and in 1719 free ports were established in Trieste and Fiume.

In the 19th century the establishment of free ports continued also in other continents. In 1819 a free port was established in Singapore, Asia, in 1841 – in Hong Kong, in 1853 – in Aden, and in 1859 – in Zhibo, Africa.

In 1819 in Odessa, tsarist Russia, a town (free port) Porto – Franco was founded. In 1858 the Amur received the rights of a free port, while Batumi – in 1880.

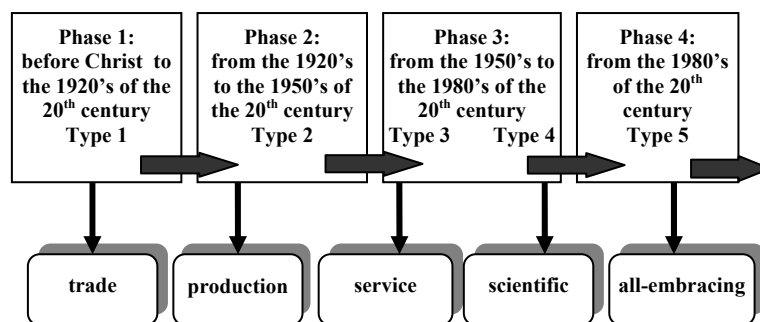
At the beginning of the 20th century the names of FEZ were increased with new names, since the function of FEZ included not only trade, as also production, and services to encourage the exports of the country were allowed.

In 1934 the USA passed a law on a foreign trade zone, and the first zone was established in New York (currently ca. 400 zones) in 1936.

Until the middle of the previous century there were only some tens of free zones in the world, while the boom of the establishment of free zones started in the 1960's and 1970's.

Some scientists (*Chen, 1995, Guangwen, 2003*) have studied the evolution of the development of FEZ and suggested schemes including several generations and phases of development, thus exceeding the classical definitions of FEZ, and not considering the specific data on the formation of the first production, service, scientific or all-embracing zones.

With the restrictions included into the definition of FEZ, the author has elaborated her own model for the classical development of FEZ:

Source: Design made by the author

Figure 1 Classical evolution model of FEZ types

Free zones in the European Union member states have existed already long before the establishment of the EU.

The main aim of the free zones was to promote international trade.

Depending on the applied protection, two different control types may be displayed in the free zones of the European Union:

- Control type 1 – control is mainly based on the existing barriers. Commodities might be inspected either when imported or exported from the territory of a free zone. It is a classical type of a free zone.

- Control type 2 – control is mainly based on the requirements of the customs warehouse procedure. The inspection of commodities is based on the customs declarations. It is a simplified type of a free zone.

Before May 1, 2004 there were **30 free zones** in the European Union and they were **located in 10 countries**: Greece, Spain, France, Ireland, Italy, Portugal, Finland, the United Kingdom, Denmark and Germany.

There are approximately 200 free zones in the new member states of the European Union.

The summary of Chapter 2 leads to the conclusion that the oldest FEZ in the world have already existed more than two thousand years ago.

The most rapid evolution of FEZ has occurred in the 1960's and 1970's of the previous century and it was connected with the revolution of science and technology, while the establishment of FEZ in the Central- and Eastern Europe was the most active in the 1990's of the 20th century, when transition to market economy had started in these countries.

Prior to May 1, 2004 there were 18 free ports and 12 free zones in the EU, the main aim of which was to promote international trade.

Free zones in the new member states of the European Union are established to facilitate regional development by attracting local and foreign investments, to create new jobs, since with the collapse of the socialistic production the regions with high unemployment rates, and comparatively cheap and skilled labour force have developed in these countries.

3. LEGAL AND INSTITUTIONAL BASE OF FREE ECONOMIC ZONES OF LATVIA

The chapter contains 22 pages including 7 figures.

The first **Law on Free Ports** in Latvia was passed on March 20, 1921, the aim of the law was to attract foreign investors.

After nine years on October 9, 1930 the **Regulations on Liepāja Free Port** were adopted, and on July 29, 1931 the **temporary Regulations on Ventpils Free Port** were announced.

To promote the development of Latvia export the **Regulations on the Conferment of the Rights of Free Territories** to industrial enterprises producing for export were adopted on October 24, 1922, but on February 24, 1923 a law "**On the Conferment of the Rights of Free Territories to Industrial Enterprises Producing for Export**" was passed.

At present the legal framework of Latvia FEZ is formed by the existing legal and regulatory enactments the adoption and amendments of which have recently been affected by Latvia accession to the EU.

The legislation regulating regional development might also be added to the legal enactments **indirectly affecting** the establishment of Latvia FEZ.

On December 3, 1996 the Cabinet approved “**Concept of Regional Development Policy of Latvia**”, where Paragraph 5.4 says that “new and little known business promotion forms: *free economic zones*, innovation centres, technological parks, and business incubators have to be developed in Latvia.”

On May 22, 1997 the law “**On Especially Protected Regions**” was passed, where Article 7 states that the establishment of *free (special) economic zones* is one of the means (instruments) supporting regional development.

On March 21, 2002 the Saeima (Parliament) passed **Regional Development Law** which repealed the law “On Especially Protected Regions”.

The studies on legal and regulatory enactments regulating free economic zones reveal that the states in the majority of cases pass unified umbrella laws on FEZ, while in Latvia laws are passed for each free economic zone separately.

Presently four laws on FEZ are in force in Latvia: two on free ports (Riga – on November 6, 1996 and Ventspils – on December 19, 1996), and two on SEZ (Liepāja – on February 17, 1997 and Rēzekne – on October 1, 1997).

The aim for the establishment of the two free ports determined in Article 2 of the respective laws is the same – to promote the involvement of Latvia in international trade, attraction of investments, development of production and services, as well as creation of new jobs.

The aims for the establishment of Liepāja SEZ and Rēzekne SEZ are similar – to promote trade, industry, traffic (including air traffic and shipping in Liepāja SEZ), as well as commodities export and import via Latvia, yet a special emphasis is laid on the fact that SEZ has to facilitate the development of the whole region.

On July 27, 2001 the Saeima adopted the law “**On Tax Application in Free Ports and Special Economic Zones**” to unify the application of taxes.

Indirect tax incentives are equal for all the companies, while Article 8 regulating the attraction of investments is promoting and determines the application of direct tax relief depending on the size of a company:

- for large scale business entities - 50% of the accrued amount of investments;
- for small and medium scale business entities - 65% of the accrued amount of investments.

The main legal enactments of the EU regulating the operation of FEZ are the following:

- **European Union Customs Code;**
- **Article 87 and Article 88 of the Treaty Establishing the European Community.**

A member state itself decides the place where to establish zones and their territories, but the clearinghouses of the member states submit the information required by the Commission.

Knowingly organised system of the zone management plays a significant role for the provision of a successful work of FEZ. Therefore the zone management functions having several levels are to be strictly set:

- politically legal powers that serve as the advantages for the government – rights to determine the general policy and development perspectives;
- the elaboration of a development strategy for FEZ under the framework set by the government - rights of the highest management of the zone, as the management is responsible for the efficiency of the zone operation (decision-making institution);
- implementation of the set strategy – duties of the administration of FEZ (executive body).

Port authority is the highest decision-making institution of the free port. Riga Port authority and Ventspils Port authority each consists of eight members of the board: four representatives of the respective local government and four representatives nominated by the following ministers – Minister for Economics, Minister for Finances, Minister for Traffic and Minister for Environment. The executive body of the free port authority is managed by a free port administrator which is appointed by the port authority with the approval of the Minister for Traffic.

The **decision-making institutions of both Special Economic Zones of Latvia are represented by private sector which facilitates the cooperation between the institutions of SEZ and business entities.** The authority of Liepāja SEZ (totally nine members) includes three business representatives, while the authority of Rēzekne SEZ (totally five members) includes two business representatives.

The structure of **management authorities of SEZ is completely different:**

- the management functions of Liepāja SEZ are performed by the **board**, the members of which are appointed by the Cabinet following the recommendations of Liepāja City Council. The board manages and controls the executive body, headed by an administrator, of Liepāja Special Economic Zone.
- the management functions of Rēzekne SEZ are performed by the **council** of Rēzekne Special Economic Zone business management, which manages and controls the board. The members of the council are elected by the shareholders' meeting which is the highest decision-making institution.

The summary of the chapter leads to the conclusion that the harmonisation of the legislation regulating free economic zones in Latvia with the EU standards is completed, however the supervisory institutional mechanism of FEZ is quite complicated.

4. FREE ECONOMIC ZONES OF LATVIA

The chapter contains 50 pages including 33 tables and 28 figures.

Theoretical discussions on FEZ emphasise that free economic zones may not be regarded substitutes for the encouragement of trade and investments, but only as one of the many instruments for the attraction of investments, creation of new jobs, and increase of exports.

To ascertain the role and impact of FEZ operating in Latvia, further research includes the analysis of the dynamics of the most important economic indicators of each FEZ of Latvia and the average indicators are compared on the scale of towns and regions.

Riga Free Port successfully performs the aim of its establishment - encouragement of international trade.

Riga Free Port is located in a strategically advantageous place both on a local and international scale, and it has large potential of international significance.

16 companies operated in the status of Riga Free Port companies in 2004 .

Between 1999 and 2004 the cargo turnover at the Free Port has annually increased by 15% (2.5 million t per year), thus evidencing the growing international competitiveness of Riga port, which consequently has an essential importance for the promotion of the City and the development of the country.

The share of shipped and collected cargoes at Riga Free Port is 92.4% and 7.6% respectively, thus indicating the governing flow of cargoes into the East-West direction, mainly to the EU countries.

In 2004 (turnover 24 million t) the structure of cargoes comprised dry bulk (54%), general cargoes (27%) and liquid bulk (19%).

Ventspils Free Port is completely integrated into the City economy, as traffic is the largest sector of Ventspils economy. Ventspils generates one fifth of the total value added of the traffic sector in the country.

The activities of transit business depend on the foreign political and economic processes, especially those of Russia. Lately the development of these processes has become unfavourable for Latvia.

At the end of 2004 the status of Free Port companies was granted to 18 companies which employ ca. 17% of the city population, while in general 28% of the population are employed in the sector of traffic.

Ventspils has the largest amount of non-financial investments per capita (LVL 1475), which exceeds the average indicator of Latvia 2.3 times.

Non-financial investments of the Free Port equal to 39% of total amount of non-financial investments of Ventspils City for the period between 2001 and 2004.

In 2004 the unemployment rate in Ventspils was 7.4%, which is lower than the average rate in the state (8.5%).

The number of employed at the port has decreased during the recent years. The closure of the crude oil pipeline has been the main reason.

In 2003 the employees of Ventspils Free Port companies had the highest average wages – LVL 382, the figure twice exceeds the average wage level in Latvia (LVL 192).

Ventspils Free Port still has the largest cargo turnover (in 2004 - 27.8 million t) and it continued to increase also in 2005. Therefore the further development of the port might be forecasted.

The cargo throughput consists of collected cargoes (2.6%) and shipped cargoes (97.4%).

In 2004 the largest volume of cargoes from Ventspils port has been shipped to the EU countries – 75%, including the Netherlands – 28%, America – 14%, China – 6% and Brazil – 5%.

All the changes in Ventspils Free Port significantly affect the economic situation of the whole city. New terminals are constructed to maintain and strengthen the present positions of the port in the market of liquid and bulk cargoes.

The main aim for the establishment of **Rēzekne SEZ** is the attraction of investments for the region, since the smallest amount of

non-financial investments per capita is observed in Latgale region - LVL 319, which is twice smaller than in Latvia in general.

In 2004 the status of Rēzekne SEZ was granted to 7 companies.

Between 1999 and 2004 the contribution of these companies into non-financial investments has amounted to LVL 12.8 million, thus contributing 19% of total non-financial investments of Rēzekne city.

A business support fund has been established in Rēzekne SEZ, however the capacity of the fund is insufficient, since, for instance, in 2004 the amount allocated to companies was only LVL 37 100, which is 1.9% of the investments contributed by the companies to Rēzekne SEZ in 2004.

The proportion of employed in Rēzekne SEZ has increased from 5.6% in 1998 to 16.7% in 2004.

In 2004 the average wage (LVL 165) in Rēzekne SEZ was slightly higher than the average wage in Latgale region, but it was considerably lower than the average wage in Latvia.

The turnover has increased from LVL 13.8 million in 1999 to LVL 28.5 million in 2004.

The lack of investments hinders the economic development of Rēzekne and the region, thus signalling the government for the necessity to pay a special attention to the investment policy in this region.

In 2005 the managers (high-level administrative staff) of all Rēzekne SEZ companies were questioned to clarify the most important advantages and problems for the operation under the status of SEZ.

Two companies of Rēzekne SEZ are 100% foreign owned, and the answers of the respondents evidence that they are satisfied with the existing tax incentives, while the managers of the remaining companies are not satisfied.

Four respondents are satisfied with the term set for the operation of SEZ till 2017, while three respondents would like to have a longer term.

Tax incentives are considered as the main advantages by all the respondents, while an advantageous place of location – by almost all the respondents.

The arrangement of infrastructure is regarded as the main problem to be solved.

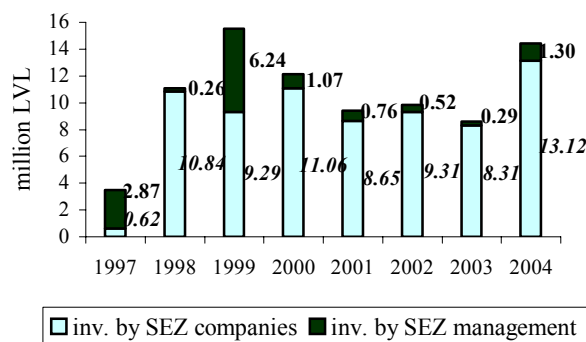
Rēzekne SEZ companies have recognised the updating of equipment and increase of personnel qualification as the most important issues to be solved.

At the end of 2004 the status of **Liepāja SEZ** was granted to 30 companies. All these companies fall under the category of micro, small and medium scale enterprises. The main spheres of activities are the

following: port services, transit business, wood-working and metal processing.

Investors have different interests: Danish businessmen have invested LVL 0.7 million into the equity capital of 7 companies, while the sums invested by Russian businessmen into 2 companies reach LVL 1.5 million.

According to Figure 2, the main investors of Liepāja SEZ are the entrepreneurs themselves, as the investments of SEZ management have been significant only in the past years.

Source: Figure made by the author according to the *public reports of Liepāja SEZ management*

Figure 2 Investments made by Liepāja SEZ management and SEZ companies for the period between 1997 and 2004 (million LVL)

Investments made by Liepāja SEZ companies and management comprises 29.7% of total amount of non-financial investments made in Liepāja city during the period analysed.

At the same time the total amount of tax incentives received by the companies is only 5.3% of investments made by SEZ companies, which means that the requirements set by the EU – public support below 50%–65% of investments – would not be met for a long time.

The average gross wage of employed has increased by LVL 78, in Liepāja by LVL 64, but in Liepāja SEZ by LVL 77 between 1998 and 2004.

The turnover of SEZ companies has annually increased by 30% on average, and exports constitute 47% of total turnover sum during the period analysed.

The proportions of shipped and collected cargoes at the port (with the turnover of 4.47 million t in 2004) are 84.8% and 15.2% respectively.

From Liepāja port the cargoes are mainly shipped to the EU countries (mainly to Sweden - 36%) and also collected from the EU countries (from Sweden - 32%), while 13% of cargoes are received from Russia.

The rates of development evidence the strategically advantageous place of location of Liepāja port and development perspectives, although at present Liepāja port serves less cargo volumes than Riga and Ventspils ports.

The summary of Chapter 4 leads to the conclusion that Riga Free Port has reached high cargo turnover increase rates – 15% on average per year, which proves the growing international competitiveness of Riga port.

Ventspils Free Port still handles the largest cargo turnover among the ports of Latvia and in 2005 it again has experienced an increase.

The investments are extremely low in Rēzekne SEZ (and the city) and thus the economic growth of the region is not promoted. In future Rēzekne SEZ might be advantageous for the companies targeting to export their production to Russia.

The fast development of Liepāja port has been influenced by its strategically successful geographical location which ensures the possibly shortest pass from an open sea to the piers and allows to effect a continuous and unhindered cargo flow also during the winter time.

5. STUDY ON THE OPINIONS OF ENTREPRENEURS AND POPULATION OF LIEPĀJA SPECIAL ECONOMIC ZONE

The content of the chapter is disclosed on 19 pages including 15 tables and 7 figures.

The method of questioning (inquiry) was used for a purposeful study of the opinions of employers and employees – population. The managers or persons delegated by the managers of 28 companies were questioned to clarify the factors affecting the activities of Liepāja SEZ entrepreneurs and the main problems. The questionnaire included 25 questions. The four groups hereinafter summarised and analysed were the most important ones.

The results of the questionnaire leads to the conclusion that **the most important advantages for the operation under the status of SEZ are the following:**

- tax incentives - 96% of respondents;

- advantageous place of location - 82%;
- possibilities to transport commodities - 57%;
- developed infrastructure - 43%;
- facilitation of customs procedures - 32%.

To assess the most important problems to be solved in relation to the companies operating under the status of SEZ, the range of questions to be ascertained was divided into three levels: government, administration of SEZ, and company.

The **entrepreneurs consider the following issues to be important and solved on the governmental level:**

- increase of tax incentives - 68% of respondents;
- receipt of preferential credits - 43%;
- facilitation of customs procedures - 21%.

The main **issues to be solved at the administrative level of Liepāja SEZ are the following:**

- improvement of infrastructure - 57%;
- provision of sources of information necessary for market research - 43%;
- increase of marketing activities - 29%.

Respondents recognize the **following issues to be solved by Liepāja SEZ companies:**

- updating of equipment - 61%;
- increase of staff qualification - 50%;
- increase of production/service quality - 39%;
- introduction of high technologies - 32%;
- attraction of new investors - 32%;
- introduction of quality provision system - 29%.

The method of contingency was used to study several coherencies revealed during the research. The analysis of contingency is based on χ^2 value. SPSS Exact Test software envisaged for small data sets ($N < 30$) was applied for the processing of the input data. Four coherencies are the most interesting ones both scientifically and efficiently.

Coherence 1 - between the success assessment of the company activities and the results of the company financial performance (profit or loss).

The following results were obtained by means of SPSS Exact Test software: χ^2 value equals to 10.40 with a number of degrees of freedom (df) amounting to 2, which is higher than the critical value $\chi^2=9.21$ at the confidence level of 0.01. With a probability of 99% it may be asserted that the data set are dependent (Exact Sig.(2-sided) $p = 0.011$). The factors are essential, as they are very closely related.

Respondents the profit of whose companies increases consider their operation to be successful. The managers of companies the financial performance of which is still floating are also optimistic.

Coherence 2 – between the satisfaction with the term of company operation under the status of SEZ and attraction of foreign capital.

χ^2 value is 4.88 with a number of degrees of freedom equalling to 2, which is higher than the critical value of $\chi^2=4.61$ at the confidence level of 0.1. With a probability of 90% it may be asserted that the data set are dependent ($p = 0.103$). Seven SEZ companies out of eleven with a foreign capital are satisfied with the term of operation set till 2017, but only two of SEZ companies operating with a local capital are satisfied with the term of operation. Foreign entrepreneurs consider the term set for the operation under the status of SEZ and the accession of Latvia to the EU to be a certain guarantee that tax policy may remain unchanged during this period.

Coherence 3 – between the use of local raw materials in the company and attraction of foreign or local capital.

χ^2 value is 11.81 with a number of degrees of freedom equalling to 6, which is higher than the critical value of $\chi^2=10.64$ at the confidence level of 0.1. With a probability of 94% it may be asserted that the data set are dependent ($p = 0.058$). The companies operating with local capital use more local raw materials, while the companies operating with foreign capital import raw materials from other countries.

Coherence 4 – between the annual turnover of the company and the number of employees.

The calculated Spearman correlation coefficient equals to 0.542, thus evidencing a close relation between the annual turnover of the company and the number of employees. The larger the annual turnover of the company, the larger the number of employees working for the company. Such a coherence might be considered as a basis for the conclusion that the amount of investments made by SEZ companies into modern technologies and equipment is still insufficient to raise labour productivity, instead they try to increase the turnover of produced output or rendered services at the expense of relatively cheap labour force of the company.

In general the answers received during the inquiry lead to the conclusion that respondents are mainly minded to continue the operation under the status of SEZ also in the future. It is evidenced also by other results of the inquiry:

- 93% of companies plan to invest also in the future;
- 85% of companies are going to increase exports.

The inquiry of Liepāja population was aimed at clarification the level of information regarding the operation and goals of Liepāja SEZ in the city.

Economically active population formed a general sample set.

287 valid forms of questionnaire were received during the inquiry. The results of the inquiry show that the majority of respondents (84%) have an information on the operation of SEZ.

Two coherences were proved during the research.

Coherence 1 – between the level of information of Liepāja city population on SEZ and the age of population.

The following results were obtained by means of SPSS Exact Test software (the number of cases in the cells of the contingency table is less than 5): χ^2 value is 11.99 with a number of degrees of freedom (df) equalling to 5, which is higher than the critical value of $\chi^2=11.07$ at the confidence level of 0.05. With a probability of 96.6% it may be asserted that the data set are dependent (Exact Sig.(2-sided) $p = 0.034$). The level of information on the operation of SEZ is closely related to the age of population. Elderly people are more informed on the operation of Liepāja SEZ in the city, while the majority of younger population have heard almost nothing on the operation of SEZ in the city.

Coherence 2 – between the level of information of Liepāja city population on the aims for the establishment of SEZ and the level of education.

χ^2 value is 17.84 with a number of degrees of freedom equalling to 6, which is higher than the critical value of $\chi^2=16.81$ at the confidence level of 0.01. With a probability of 99% it may be asserted that the data set are dependent ($p=0.007$). The results show that the population with higher level of education are more informed on the aims for the establishment of SEZ.

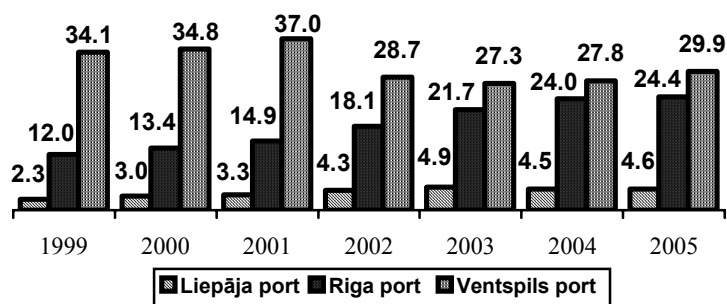
The inquiry of the population proved a close correlation between:

- the age of population and level of information on the operation of SEZ in the city;
- the level of education of population and level of information on the aims for the operation of SEZ.

6. COMPARATIVE ASSESSMENT OF FREE ECONOMIC ZONES IN LATVIA

The chapter contains 24 pages including 10 tables and 17 figures.

As it is shown in Figure 3, a stable and significant increase of cargo turnover comprising 15% per year is observed at Riga port.

Source: Figure made by the author according to the data of *Transports in 2004*
 Figure 3 **Cargo turnover in the ports of Liepāja, Riga and Ventspils for the period between 1999 and 2004, million t**

Cargo turnover at Liepāja port is comparatively small, but the relative increase has reached 20.6% on average between 1999 and 2003, while in 2004 the turnover has decreased by 8.6%. In 2002 Ventspils port experienced a significant decline in cargo turnover, yet recently it has started to grow. The total turnover of Ventspils and Riga ports may smooth out, in case the rates of Riga Free Port remain at the same level.

In coming years the increase of cargo turnover may be forecasted in all the ports of Latvia, since it could be promoted by the wish of Russia to join the WTO and equalisation (increase) of tariffs. Another promoting factor is the rise of importance of the East-West transport corridor.

The average most important indicators are calculated to comparatively evaluate the situation in Latvia FEZ. The calculations are included into Table 1.

Table 1

The average indicators of Latvia FEZ between 2001 and 2004

Indicators	Riga Free Port	Ventspils Free Port	Liepāja SEZ	Rēzekne SEZ
<i>Increase of turnover, %</i>	+16.0	- 11.7	+14.8	+17.8
<i>Investments, million LVL</i>	7.1	25.8	12.4	2.9
<i>Increase of jobs</i>	+6	-97	+105	+177
<i>Increase of wage, LVL</i>	- 8	- 10	+13	+4

Source: Calculations done and table made by the author according to the data of the Ministry of Economics

The assessment of the dynamics of all the indicators allows to draw a conclusion that Liepāja SEZ has the most regular rate of development, where considerable results are achieved in relation to the increase of turnover, attraction of private investments, creation of new jobs, increase of the average wage, and foundation of companies (30 companies).

The continuation of the chapter provides the interpretation of the research results obtained due to the experience of regional development experts. The author has elaborated the structure of hierarchy for the assessment of the impact of Latvia FEZ by means of the Analytic Hierarchy Process developed by T. Saati, an American mathematician.

The pyramid of hierarchy is divided into four levels for the purpose of the research:

On Level 1 the general aim is set – impact of the operation of Latvia FEZ on the development of regions;

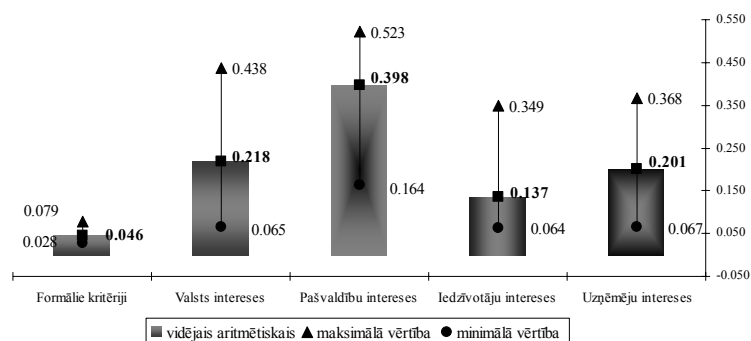
On Level 2 five groups of criteria are set: formal criteria, interests of the state (public), local government, population and entrepreneurs;

Level 3 comprises 19 criteria determining the impact of the operation of Latvia FEZ; both qualitative and quantitative indicators are classified according to the groups of interests;

Level 4 includes Latvia FEZ to be assessed in compliance with the criteria of Levels 2 and 3.

After the processing of the data and summarising the assessment expressed by the experts on the impact of the operation of FEZ on regional development by groups of criteria, the conclusion that the

group of criteria “Local government interests” has received the highest evaluation – 0.398 was drawn (Figure 4).

(Legend: formal criteria; public interests; local government interests; population interests; entrepreneurs interests//average mean; maximum value, minimum value)

Source: research done by the author

Figure 4 Assessment of experts on the impact of Latvia FEZ on the groups of criteria of regional development

Further the assessment is done by the groups of criteria.

The criterion “Infrastructure of transport and communications” with the coordinate of priority vector within the group equalling to 0.416 received the highest evaluation in the group of formal criteria.

The criterion “Attraction of foreign investments” – 0.388 received the highest evaluation in the group of (state) public interests.

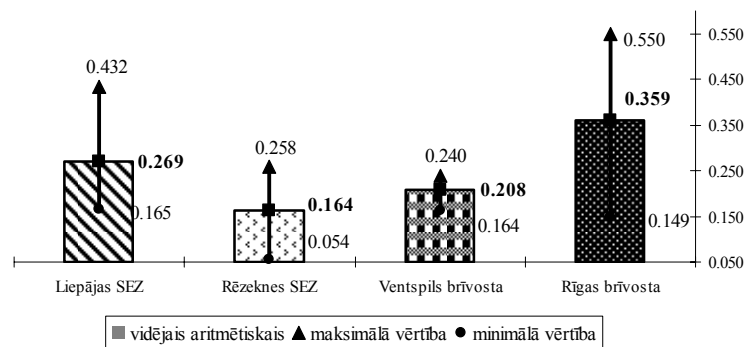
The group of local government interests, which is the most important group by the group assessment, shows that two criteria are evaluated on equal importance: “Increase of tax revenues” and “Increase of regional competitiveness” with the coordinates of priority vector amounting to 0.332 and 0.323 respectively.

The criterion “Increase of jobs” – 0.422, followed by the criterion “Higher wages” – 0.326 have received the highest evaluation in the group of population interests.

The criterion “Tax incentives” – 0.325 is the most important criterion in the group of entrepreneurs interests.

After the assessment of criteria within the groups, the experts have expressed their evaluation on the impact of Latvia FEZ on a region. Each FEZ is evaluated according to all 19 criteria.

The total highest evaluation according to 19 criteria is granted to Riga Free Port with the coordinate of global priority vector equalling to 0.359, then follows Liepāja SEZ with the coordinate of global priority vector equalling to 0.269 (see Figure 5):

(Legend: Liepāja SEZ, Rēzekne SEZ, Ventspils Free Port, Riga Free Port// average mean; maximum value, minimum value)

Source: research done by the author

Figure 5 Summary on all the criteria of assessment of Latvia FEZ

According to the assessment of experts Ventspils Free Port is in Rank 3 (0.208) and Rēzekne SEZ –in Rank 4 (0.164).

Such a hierarchy does not prove the presumed hypothesis that free economic zones is an influential instrument promoting regional development, as according to all groups of criteria the most efficient operation is shown by Riga Free Port, and the main aim for its establishment is to facilitate the involvement of Latvia in international trade, not regional development.

The currently effective law “On Tax Application in Free Ports and Special Economic Zones” ensures equal taxes for business both in free ports and special economic zones, therefore Riga Free Port might be of greater interest to foreign investors coming into Latvia.

Rank 2 of Liepāja SEZ should be granted a positive evaluation, since the aim for its establishment is defined as the development of Liepāja district.

According to all groups of criteria, Rēzekne SEZ, which was established with the aim to develop Latgale region, has been granted the last range in the hierarchy analysis. The results of the hierarchy analysis do not certify the impact of the operation of Rēzekne SEZ on Latgale region, thus also other regional development instruments provided by the government have to be attracted for the development of this region.

The summary of Chapter 6 leads to the conclusion that the difference between Riga and the other parts of Latvia may grow in the future and the increasing indicators of the port would be the factors promoting the expansion of the gap.

Ventspils Free Port has to reorient towards new types of cargoes and to develop industry to reduce the dependency on one sector of national economy – transit business.

The assumed hypothesis that FEZ is a successful instrument for regional development of the country may not be verified, since the performance indicators of Rēzekne SEZ in the field of investments and increase of wages are too inefficient to affect general indicators of the region.

Liepāja SEZ operation is successful, as its performance indicators gradually enlarge, though they are not yet sufficient to essentially promote the development of the whole Liepāja district.

SUMMARY

MAIN CONCLUSIONS, OPINIONS AND FINDINGS

1. Free economic zones (FEZ) is one of the instruments for the encouragement of international trade, regional development and development of production technologies.
 - a) The establishment of FEZ may not be regarded as a universal strategic measure: it may only be one of the many instruments in the complex of strategic measures.
 - b) The main possible benefits of FEZ: more active attraction of foreign investments, promotion of employment, increase of export, and formation of feedback.
 - c) The possible negative aspects: low creation of value added, use of cheap local labour force, heavy production conditions, and environmental pollution.
 - d) Strategic and tactic measures have to be undertaken to establish and operate FEZ successfully:
 - optimisation of institutional system and structure of the zone;
 - simplification of administrative procedures;
 - determination and implementation of fiscal incentives;
 - specially created infrastructure.
2. The number of free economic zones in the world increases with the diversification of the types of zones.
 - a) Due to the classical definition of FEZ four phases and five classic types of zones may be displayed in their development: trade, production, services, scientific and all-embracing zones.
 - b) There were only 30 free zones in the EU-15, while the new member states have ca. 200 free zones. Mainly they have been

- established in the 1990's to promote the development of individual regions or ports.
3. The first free economic zones in Latvia:
 - a) Liepāja Free Port and Ventspils Free Port were established in 1930 and 1931, but their operation had not evidenced tangible results due to the world economic crisis.
 - b) The operation of free territories established for the production of export commodities has been more successful and till the late 1930's the status of free territories was granted to 17 companies.
 4. The legal framework of Latvia FEZ complies with the EU legislation and promotes economic development.
 - a) Free Ports of Latvia are established to strengthen the competitiveness of Riga and Ventspils ports in the world, and to develop trade, while SEZ are established to promote regional development.
 - b) Knowingly organised system of the zone management plays a significant role for the provision of successful work of FEZ. The management and supervision mechanism of FEZ in Latvia is rather complicated, since it is politicised.
 5. The operation of free economic zones of Latvia leave an impact on the economic indicators of the respective cities.
 - a) In 2004 the status of Riga Free Port companies was granted to 18 companies which have evidenced a successful development, as the increase in their annual average cargo turnover amounts to 15%. Riga Free Port has reached the good development rates due to its strategically advantageous place both on a local and international scale. The structure of shipped and collected cargoes at Riga Free Port indicates the governing flow of cargoes into the East-West direction.
 - b) Ventspils Free Port is still the largest transit junction in the territory of Latvia with a cargo turnover of 27.8 million t in 2004. The absolute majority of the turnover structure is formed by the shipped cargoes. At the end of 2004 the status of Free Port companies was granted to 18 companies which employ ca. 17% of the city population. Between 2001 and 2004 the investments of Free Port have reached 39% of total non-financial investments of the city.
 - c) Lately all the seven companies of Rēzekne SEZ have made investments, increased turnover, exports, and performed with a profit (excluding one company), thus stable future possibilities for the operation become evident. Rēzekne SEZ employs 16.8% of total number employed in the city, while non-

- financial investments have reached 19% of total amount of non-financial investments of the city between 1999 and 2004.
- d) The inquiry of Rēzekne SEZ entrepreneurs shows that the main problem hindering development is the arrangement of infrastructure, and it has to be solved in close cooperation among all the institutional levels: state, local government, SEZ authorities and companies.
 - e) The status of Liepāja SEZ has been granted to 30 companies, which employ 5.8% of total number employed in the city. Investments are raised to 29.7% of total amount of non-financial investments of the city between 1998 and 2004. The proportions of shipped and collected cargoes at the port are 84.8% and 15.2% respectively. The rates of development evidence the strategically advantageous place of location of Liepāja port and future development perspectives, although at present Liepāja port serves less cargo volumes than Riga and Ventspils ports.
6. The study on the opinions of the entrepreneurs operating under the status of Liepāja Special Economic Zone leads to the conclusion that mainly they feel inclined towards the continuation of the operation under the mentioned status also in the future.
- a) The most essential future plans:
 - investments into equipment and infrastructure;
 - increase of exports.
 - b) The most important advantageous are:
 - tax incentives;
 - advantageous place of location.
 - c) The most significant issues to be solved at the governmental level:
 - increase of tax incentives;
 - receipt of preferential credits.
 - d) The main issues to be solved at the administrative level of Liepāja SEZ are the following:
 - improvement of infrastructure;
 - provision of sources of information necessary for market research.
 - e) The following issues are to be solved by SEZ companies:
 - updating of equipment;
 - increase of staff qualification;
 - increase of production/service quality.
 - f) Close correlation was proved:

- a) between the success assessment of the company activities and the results of the company financial performance ($p=0.011$);
 - b) between the satisfaction with the term set for the company operation under the status of SEZ and attraction of foreign capital ($p=0.103$);
 - c) between the use of local raw materials by the company and attraction of foreign or local capital ($p=0.058$);
 - d) between the annual turnover of the company and the number of employees (Spearman coefficient equals to 0.542).
7. The opinion poll of Liepāja population on the operation of SEZ revealed that:
- e) the age of population affects the level of information on the operation of SEZ ($p=0.034$);
 - f) the level of education very significantly affects the level of information on the aims for the establishment of SEZ ($p=0.007$).
8. Mostly the economic indicators of free economic zones have increased during the period analysed.
- a) The dynamics of turnover is steadily growing in Liepāja port (14.8%), Riga Free Port (16%) and Rēzekne SEZ companies (17.8%).
 - b) The aim for the establishment of SEZ – creation of new jobs has proved itself. The largest increase in new jobs has been observed in Rēzekne SEZ and Liepāja SEZ.
 - c) The number of jobs has essentially declined in the free ports, where the decrease could be fostered by the technological development and change in the structure of cargoes.
 - d) The growth of wages was observed in Liepāja and Rēzekne SEZ, while the wage increase fluctuates and lately it has even decreased in the free ports.
 - e) The largest average annual amounts have been invested in Ventspils Free Port, followed by Liepāja SEZ, Riga Free Port and Rēzekne SEZ.
 - f) Independent experts by means of the Analytic Hierarchy Process have granted the highest evaluation to the impact of Riga Free Port operation on the development of a region, then follows Liepāja SEZ, and Ventspils Free Port, but Rēzekne SEZ has received the lowest evaluation.
 - g) The first part of the advanced hypothesis that FEZ is an instrument promoting trade at ports is proved. This is

evidenced by the increasing cargo volumes at Riga and Liepāja ports. The second part of the hypothesis that FEZ is a successful instrument for the facilitation of the regional development is not proved, as Liepāja SEZ operates with increasing indicators, while the performance of Rēzekne SEZ has been extremely inefficient in the field of investments.

MAIN PROBLEMS AND PROPOSALS FOR THEIR SOLUTION

1. The aims and objectives of Latvia free economic zones defined by the laws are not achieved completely. The performance indicators of free ports show a stable and positive development trend only in Riga and Liepāja, but the development indicators of some zones are insufficient and enlarge the disproportion in the development of regions.

Solutions of the problem:

- The Ministry of Regional Development and Local Government and the Ministry of Economics have to stir their activities directed towards the elimination of regional disproportions in the economic and social sphere by means of more efficient use of the available instruments for regional development.
- During the assessment of the projects submitted for the support from the European Union Structural funds to consider the regional aspect.

2. Lack of single legislation regulating free economic zones hinders effective introduction and unbiased evaluation of promoting mechanisms.

Solution of the problem:

- Single law on free ports should be passed.

3. The institutional mechanism for the management and supervision of FEZ is too complicated, and in particular cases it becomes a disincentive factor for a successful operation of FEZ.

Solutions of the problem:

- The politicising of FEZ management and supervision institutions should be averted.
- The management of FEZ could be assigned to a private joint stock company won in an open public tender, and the council of which is represented by the officials delegated by the government and local government.

4. The operation of Ventspils Free Port depends on the operation of oil transit companies and market situation, which is greatly affected by foreign (Russia) economic and political processes.

Solutions of the problem:

- Other types (Ro-Ro and container) of cargoes and routes to the Ukraine, Belarus and other countries have to be developed.
- Production independent of transit serving, but able to make use of advantages of the status of free port, skilled and qualified labour force and developed infrastructure has to be evolved.

5. Insufficient financial capacity hinders the development of Rēzekne SEZ.

Solutions of the problem:

- Rēzekne SEZ authorities have to work harder on the popularisation of the advantages of SEZ in the neighbouring countries: Lithuania, Russia, and Belarus in order to attract more investors.
- A differential and efficient investment support policy has to be elaborated at Rēzekne SEZ to promote the economic activities.

6. The dynamic development of Liepāja SEZ is still insufficient to achieve the average economic indicators of Latvia and the respective average indicators of the European Union.

Solutions of the problem:

- The cooperation between SEZ and local government has to be enhanced in order to promote the economic processes in the district and ensure the growth of their capacity.
- To stimulate the development and innovations in the private sector promoting the implementation of “Business park of Pulvera street” and “Industrial Park of Karosta” in practice.
- The road transport infrastructure has to be arranged and the bridge of Karaosta has to be reconstructed for further development and use of the free port territories.

IEVADS

Veiksmīgs ekonomiskās attīstības nosacījums ir investīciju piesaiste, kas nodrošina jaunas ekonomiskās aktivitātes, jaunas darba vietas. Investīciju piesaistei svarīga ir stabila uzņēmējdarbības juridiskā un ekonomiskā vide, ko nodrošina arī nodokļu atvieglojumu politika.

Kā viens no iespējamiem risinājumiem piesaistīt investīcijas ar nodokļu atvieglojumu politiku ir izdalīt atsevišķas teritorijas – brīvās ekonomiskās zonas (BEZ), kurās realizē noteiktus nodokļu atvieglojumus.

BEZ ir ar likumu noteiktas valsts teritorijas daļas vai atsevišķas biznesa vienības, kas darbojas valstī pieņemtā BEZ likuma ietvaros, kurš piedāvā dažādus stimulus, lai piesaistītu ārvalstu un vietējos investorus un ir pakļauts speciālam muitas režīmam.

Brīvās zonas pasaulē tiek izmantotas gandrīz visos reģionos. To skaitu nav iespējams precīzi noteikt, jo ļoti dažādi ir to nosaukumi: brīvosta, speciālā ekonomiskā zona, brīvā tirdzniecības zona, eksporta ražošanas zona, eksporta apstrādes zona u.c. Atkarībā no zonu klasifikācijas, lai gan līdz šim vienota vēl nav izveidota, to skaits svārstās ap 3000 zonām, kas atrodas vairāk nekā 100 valstīs.

Brīvās ekonomiskās zonas tiek pētītas dažādos aspektos jau vairāk nekā 30 gadus. Ekonomikas attīstības teorijās diskutē par BEZ ietekmi uz brīvā tirgus aktivitātēm un to pozitīvo un negatīvo iespaidu uz mītnes zemi. Lielākā daļa BEZ pētnieku atbalsta to darbību: C.Hamiltons, L.Svensons (*Hamilton, Svensson, 1982.*), H.G.Grubels (*Grubel, 1982.*), K.Hamada (*Hamada, 1982.*), D. Spinangers (*Spinanger, 1984.*), K.Mijagiva (*Miyagiwa, 1986.*), J.Devero un L.L.Čens (*Devereux, Chien, 1995.*), H.Johansons (*Johansson, 1994.*), J.Litvaks, J.Kvins (*Litwack, Quian, 1998.*), R.C.Haivuds (*Haywood, 2003.*), V.Raņķevica (*Raņķevica, 2005.*), taču ir arī pretēja viedokļa aizstāvji: F.Frobeli, J.Heinrihu, O. Kreiju (*Frobel, Heinrichs, Kreye, 1981.*). Teorētiskajos pētījumos var atrast arī tādas, kas savus uzskatus laika gaitā ir mainījuši par labu BEZ – P.G.Varrs (*Warr, 1987., 1993.*).

Empīriskajos pētījumos zinātnieki A.E.Romero (*Romero, 1995.*), M.Jenkins (*Jenkins, 1998.*), M.Ahmadu (*Ahmadu, 1998.*), D.Madani (*Madani, 1999.*), M.Tekere (*Tekere, 2000.*), H.C.Braga (*Braga, 2002.*), J.B.Mendeza (*Mendez, 2002.*), V.Raņķevica (*Raņķevica, 2003.*), M.Guangvens (*Guangwen, 2003.*), J.P.Gotjera (*Gauthier, 2004.*) centušies pierādīt, ka brīvās zonas ir efektīvs veids kā piesaistīt valstī investīcijas un stimulēt ekonomisko attīstību, jo ir daudz veiksmīgu

piemēru Īrijā, Ķīnā un citur, bet var atrast arī vairākus neveiksmīgus to dibināšanas gadījumus, piemēram, Āfrikā.

BEZ vēsturi un evolūciju pētījuši X.Chens (*Chen*, 1995.) un M.Guangvens (*Guangwen*, 2003.), izveidojot BEZ attīstības modeļus.

Pētījumi par BEZ politisko, ekonomisko un sociālo vidi ir atrodami daudzu autoru darbos: M.Eldars (*Eldar*, 1992.), N.M.Firozas, H.A.Muraja (*Firoza, Murray*, 2003.), J.P.Klinga (*Cling*, 2001.), D.Madani, (*Madani*, 1999.), Van Der Zandes (*Van Der Zande*, 2003.), S.L.Russela-Brovna (*Russell-Brown*, 2003.), V.Raņķevica (*Raņķevica*, 2004.) J.P.Gotjera (*Gauthier*, 2004.), kā arī Starptautiskās darba organizācijas (*ILO*,1998.a) organizētajos pētījumos.

Apkopojot iepriekš veiktos pētījumus par BEZ, var secināt, ka ir uzkrājusies diezgan pamatīga teorētiskā un praktiskā bāze dažādos aspektos turpmākajiem pētījumiem, bet joprojām nav viennozīmīgas BEZ definīcijas un klasifikācijas, nav izveidota BEZ ietekmes novērtēšanas sistēma.

Latvijā jau vairākus gadus darbojas četras BEZ: Rīgas brīvosta un Ventspils brīvosta kopš 1996.gada, Liepājas speciālā ekonomiskā zona un Rēzeknes speciālā ekonomiskā zona kopš 1997.gada. Latvijas BEZ dibināšanas mērķi bija veicināt reģionālo attīstību un paaugstināt ostu konkurētspēju Baltijas reģionā.

Sakarā ar iestāšanās procesu Eiropas Savienībā (ES) vairākus gadus diskutēja par BEZ turpmāko pastāvēšanu un atbilstību ES prasībām, bet pēc veiktajām likumu izmaiņām tās darbosies Latvijā līdz 2017.gadam kā viens no reģionālās attīstības instrumentiem.

Eiropā BEZ vēsturiski pastāvējušas jau pirms ES dibināšanas, un tās daudzās ES valstīs joprojām darbojas veiksmīgi (Īrijā Šenonas BEZ u.c.).

Latvijā BEZ reāli darbojas jau astoto (speciālās ekonomiskās zonas) un devīto (brīvostas) gadu, tomēr pētījumi par to darbību ir nepietiekoši un ir maz publikāciju. S. Keišs, A.Dubenlāže (*Keišs, Dubenlāže*, 1999.), V.Raņķevica (*Raņķevica*, 2004.) apskatījuši BEZ klasifikāciju un darbību pasaulē, O. Pavuk, U. Spuriņš (*Pavuk, Spuriņš*, 1999.) pētījuši vēsturisko un likumdošanas aspektus, īpašu uzmanību pievēršot Baltijas reģionam, bet S. Babuškins (*Babuškina*, 2002.) pievērsis uzmanību Latvijas speciālajām ekonomiskajām zonām kā instrumentam reģionālo atšķirību izlīdzināšanai.

Autores uzmanību par Latvijas BEZ pievērsa Rīgā notiekošā starptautiskā konference „Baltijas reģiona brīvās zonas un brīvās ostas 2000” un diskusijas, kuras sākās presē sakarā ar likumprojekta „Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās” izstrādi.

2001. gada 27. jūlijā pieņemtais likums „Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās” izraisīja bažas, ka nosakot tiešo nodokļu atvieglojumus visattīstītākajām teritorijām (Ventspils brīvostai un Rīgas brīvostai), vēl vairāk palielināsies plaisa starp dzīves līmeni Rīgā vai Ventspilī un pārējā valsts teritorijā.

Problēmas izpētes stāvokļa analītiskais izvērtējums un pārējie norādītie apstākļi kopumā ierosināja un motivēja izvēlēties šo promocijas darba tēmu.

Promocijas darbā izvirzīta **hipotēze** – Latvijas brīvās ekonomiskās zonas ir ostu tirdzniecību un reģionu attīstību veicinošs instruments.

Saskaņā ar izvirzīto hipotēzi promocijas **darba mērķis** ir izpētīt un izvērtēt Latvijas BEZ darbības ietekmi uz reģionu, to problēmas un nākotnes perspektīvas.

Promocijas darbam **izvirzītie uzdevumi** mērķa sasniegšanai:

- izpētīt brīvo ekonomisko zonu teorētiskos aspektus;
- veikt pētījumu par brīvo ekonomisko zonu attīstību pasaulē, Eiropas Savienībā un Latvijā (1918.-1940., 1998.-2004.);
- izvērtēt tiesisko bāzi, kas tieši un netieši ietekmē Latvijas brīvās ekonomiskās zonas pirms un pēc iestāšanās Eiropas Savienībā;
- izanalizēt katras Latvijas brīvās ekonomiskās zonas svarīgākos rādītājus reģionālā kontekstā un salīdzināt Latvijas brīvo ekonomisko zonu vidējos ekonomiskos rādītājus;
- noskaidrot brīvo ekonomisko zonu uzņēmēju vērtējumu par BEZ darbību un galvenās problēmas;
- organizēt Liepājas iedzīvotāju anketēšanu, lai noskaidrotu viņu viedokli par brīvajām ekonomiskajām zonām;
- veikt reģionālās attīstības ekspertu aptauju, lai salīdzinoši novērtētu brīvo ekonomisko zonu ietekmi uz reģioniem ar hierarhiju analīzes metodi;
- izvērtēt brīvo ekonomisko zonu nākotnes perspektīvas Latvijā.

Pētījuma objekts: Latvijas brīvo ekonomisko zonu darbības galvenie ekonomiskie rādītāji.

Pētījuma periods: Pētījums veikts par periodu no 1918. līdz 1940. gadam un no 1998. līdz 2005. gadam.

Pētījuma ierobežotība: Darba ierobežotā apjoma dēļ brīvo ekonomisko zonu ekonomisko rādītāju detalizēts pētījums, kā arī uzņēmēju aptauja veikta Rēzeknes SEZ, Liepājas SEZ, bet iedzīvotāju aptauja veikta Liepājā. Liepājas SEZ apvieno gan speciālajai ekonomiskajai zonai, gan brīvostai raksturīgās iezīmes.

Pētījuma teorētiskais un metodoloģiskais pamats:

- Latvijas Republikas likumi un normatīvie akti;
- ES regulas, direktīvas, likumi un normatīvie akti;
- ārvalstu un starptautiskie normatīvie dokumenti;
- Centrālās statistikas pārvaldes dati;
- Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas datu bāze;
- Ekonomikas ministrijas, Valsts ieņēmumu dienesta dati;
- publicēti zinātnisko pētījumu rezultāti;
- intervijas ar reģionālās attīstības speciālistiem;
- BEZ uzņēmēju anketēšana par situācijas vērtējumu;
- Liepājas un Ventspils iedzīvotāju anketēšana;
- autores patstāvīgi veiktie pētījumi.

Darbs izpildīts atbilstoši Zinātniskās darbības likuma prasībām, ievērojot tam atbilstošus Ministru kabineta noteikumus un Latvijas Zinātnes padomes prasības.

Promocijas darba izstrādei izmantotās metodes

Darba izstrādē lietotas katram pētījumu uzdevumam piemērotākās ekonomikas zinātnes pētījumu **kvantitatīvās** un **kvalitatīvās** metodes.

Zinātnieku iepriekš veikto pētījumu rezultātu apkopošanai un pasaules prakses analīzei izmantotas **monogrāfiski aprakstošā, loģiski konstruktīvā**, kā arī **analīzes** un **sintēzes** metode, lai izpētītu problēmu elementus vai procesu sastāvdaļas un no tiem sintezētu kopsakarības vai formulētu likumsakarības.

Zinātniskās indukcijas metode izmantota, lai no atsevišķiem faktiem veidotu vispārīgus atzinumus vai noteiktu sakarības. **Zinātniskās dedukcijas** metode lietota, lai sistematizētu un teorētiski izskaidrotu empīriskos materiālus un konstruētu atzinumus.

Statistikas datu analīzei izmantota **dinamiskās laukrindu analīzes** un **grupēšanas** metode.

Informācijas ieguvei izmantota socioloģisko pētījumu metode – **anketēšana**. Aptaujas datu statistiskai apstrādei un analīzei ir lietota **χ^2 kritērija** metode un **SPSS** (Statistical Package for the Social Science)-**Exact Test programma**.

BEZ reģionālās ietekmes noteikšanai izmantota **ekspertu** metode. Rezultātu apstrādei lietota amerikāņu matemātiķa T.Saati **hierarhiju analīzes metode** (The Analytic Hierarchy Process) **Microsoft Excel 2000 programmā**.

Pētījumu novitātes:

- papildināta pasaules BEZ teorētiskā bāze, pilnīgojot zonu definīciju un klasifikāciju pēc to galvenajiem dibināšanas mērķiem;
- izvērtēta BEZ darbības situācija ES valstīs;

- izpētīta brīvostu un brīvteritoriju likumdošanas aktu veidošanās vēsture Latvijas Republikā no 1918. līdz 1940. gadam;
- izstrādāta Latvijas BEZ reģionālās ietekmes novērtēšanas hierarhijas struktūra un veikta ekspertu aptauja pēc šīs metodes;
- veikta brīvo ekonomisko zonu uzņēmumu vadītāju aptauja par BEZ darbības vērtējumu un problēmām;
- zinātniski izvērtēta Latvijas BEZ ietekme uz reģionu attīstību no 1998. līdz 2004. gadam

Darba zinātniskais nozīmīgums

Promocijas darba zinātniskais nozīmīgums veidojas no pētījumu novitātēm un darbā formulētiem teorētiskiem vispārinājumiem.

Pirmo reizi zinātniski analizēta un izvērtēta Latvijas brīvo ekonomisko zonu reģionālā ietekme.

Pētījuma rezultāti papildina brīvo ekonomisko zonu teorētisko bāzi ar izstrādātu klasisku brīvās ekonomiskās zonas definīciju un tai atbilstošu klasisku BEZ tipu evolūcijas modeli.

Latvijas tautsaimniecības vēsture papildināta ar pētījumu par brīvostu un brīvteritoriju normatīvo aktu veidošanos Latvijas Republikā no 1918. līdz 1940. gadam.

Darba tautsaimnieciskā nozīme

Promocijas darbā ietvertie un publicētie pētījumu rezultāti ir izmantojami vairākos virzienos:

- Reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrijas, Ekonomikas ministrijas un vietējo pašvaldību darbā teritoriju attīstības un finansēšanas plānošanā, pilnveidojot reģionu uzņēmējdarbības attīstības veicināšanas politiku, koncepcijas, plānus un programmas;
- brīvo ekonomisko zonu administratīvajām iestādēm sadarbībā ar BEZ ietilpstošiem uzņēmumiem, veidojot informatīvos materiālus;
- studiju kursu sagatavošanai: „Nodokļu politika”, „Reģionālā politika” bakalaura un maģistra akadēmiskajām un profesionālajām studijām augstskolās.

Promocijas darba aizstāvamās tēzes:

- Brīvās ekonomiskās zonas veido kā vienu no instrumentiem, lai veicinātu valstu vai valsts reģionu ekonomisko attīstību;
- Pasaules brīvo ekonomisko zonu attīstības process turpinās, to skaitam nepārtraukti pieaugot un dažādoties to mērķiem;
- Latvijā ir izveidota BEZ tiesiskā bāze atbilstoši ES prasībām, un ir jāturpina tās priekšrocību izmantošana;

- Latvijas brīvo ekonomisko zonu darbība ietekmē reģionu ekonomiskos rādītājus;
- Liepājas SEZ uzņēmēju aptaujas rezultāti liecina par to vēlmi ilgstoši darboties SEZ uzņēmumu statusā;
- Latvijas brīvās ekonomiskās zonas ir efektīvs instruments valsts reģionālās attīstības politikas veicināšanā, aktivizē ostu kravu apgrozījuma pieaugumu un ražošanas attīstību.

PROMOCIJAS DARBA PAPLAŠINĀTA ANOTĀCIJA

Promocijas darbs uzrakstīts uz 177 lapām, ietverot 67 tabulas, 63 attēlus un 10 pielikumus. Darbā izmantoti 202 literatūras avoti.

Šā kopsavilkuma ievaddaļā definētā mērķa sasniegšanai darba uzdevumu risinājumu izklāsts strukturēts sešās nodaļās.

Darba **pirmajā nodaļā** formulēta BEZ definīcija autores skatījumā, apskatīti BEZ klasifikācijas veidi un papildināta klasifikācija pēc BEZ dibināšanas mērķiem. Dots ieskats ekonomiskajās teorijās, kurās pētīti BEZ pastāvēšanas pozitīvie un negatīvie aspekti.

Apskatīti galvenie tiešie (ārvalstu tiešo investīciju piesaiste, darba vietu radīšana, eksporta attīstība) un netiešie (atgriezeniskās saites ar vietējo ekonomiku veidošanās, netiešās nodarbinātības palielināšanās) ieguvumi no BEZ darbības un klasificēti argumenti par un pret BEZ izveidošanu.

Otrajā nodaļā pētīta BEZ attīstības vēsture, kura sākas vairāk kā pirms tūkstoš gadiem un turpina attīstīties, jo BEZ skaits pasaulē joprojām pieaug.

Izveidots autores precizēts klasisko BEZ tipu evolūcijas modelis, kurš ietver četras BEZ fāzes un piecus klasisko zonu tipus: tirdzniecības, ražošanas, pakalpojumu, zinātnisko un kombinēto.

Apskatīta BEZ situācija ES pirms 2004.gada 1.maija un jauno dalībvalstu BEZ.

Trešajā nodaļā izpētīta Latvijas Republikas (1918. -1940.) brīvostu un brīvteritoriju tiesisko aktu veidošanās vēsture.

Apskatīti Latvijas reģionālās politikas normatīvie akti, kas pamato BEZ izveidošanu kā vienu no reģionālās attīstības politikas instrumentiem.

Analizēta Latvijas BEZ tiesiskā un normatīvā aktu bāze un tās atbilstība ES normatīvajiem dokumentiem.

Pētīta un salīdzināta Latvijas brīvo ekonomisko zonu institucionālā sistēma.

Pētījuma gaitā gūta pārliecība, ka Latvijas BEZ regulējošie tiesiskie akti pilnībā atbilst ES prasībām.

Ceturtajā nodaļā atsevišķi apskatīta katras Latvijas BEZ veidošanās vēsture un pašreizējā situācija.

Pamatojoties uz BEZ svarīgāko ekonomisko rādītāju dinamikas analīzi no 1998. līdz 2004.gadam veikta salīdzinoša analīze ar analogiskiem rādītājiem kopumā Latvijā un pilsētās (Rīgā, Ventspilī, Rēzeknē un Liepājā).

Piektajā nodaļā analizēti Liepājas SEZ uzņēmēju aptaujas rezultāti un noteiktas sakarības starp vairākiem uzņēmumu darbību raksturojošiem rādītājiem.

Pētījuma gaitā tika aptaujāti 28 (no 30) uzņēmumu vadītāji vai to izvēlēti administrācijas pārstāvji.

Aptaujas rezultāti pārliecinoši apstiprina Liepājas SEZ uzņēmēju vēlmi turpināt darbību SEZ statusā arī turpmākos gadus.

Nodaļas nobeiguma daļā analizēti Liepājas iedzīvotāju aptaujas rezultāti. Kopumā tika iegūtas atbildes no 287 ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, kas ļāva veikt iedzīvotāju informētības līmeņa novērtējumu par SEZ darbību pilsētā, ņemot vērā vecumu un izglītības līmeni.

Sestajā nodaļā salīdzināti un analizēti Latvijas BEZ ekonomiskie rādītāji, kas parāda, ka vienmērīgākie attīstības tempi ir Liepājas SEZ, bet pēc ostu kravu apjomu pieaugumiem pirmajā vietā ir Rīgas brīvosta.

Interpretēti ekspertu aptaujas rezultāti pēc autores izstrādātās BEZ ietekmes novērtēšanas uz reģionu hierarhijas struktūras metodes.

Ekspertu aptaujas vērtējums pēc 19 kritērijiem visaugstākais ir Rīgas brīvostai, tad seko Liepājas SEZ, Ventspils brīvosta un Rēzeknes SEZ.

Iezīmētas brīvo ekonomisko zonu nākotnes perspektīvas.

Darba nobeigumā formulēti galvenie secinājumi, atzinumi, konstatējumi, galvenās problēmas un to risināšanas priekšlikumi.

Darbam noteiktie pētījumu uzdevumi atrisināti un mērķis sasniegts.

Pētījumu sākumā definētās darba hipotēzes pirmā daļa – Latvijas BEZ ir ostu tirdzniecību veicinošs instruments- pierādīta, bet otrā daļa - Latvijas BEZ ir reģionu attīstību veicinošs instruments - noraidīta, jo Liepājas SEZ darbojas ar pieaugošiem rādītājiem, bet pētījumu rezultāti apliecināja Rēzeknes SEZ (kuras mērķis bija veicināt reģiona ekonomisko attīstību) neefektīvo darbību investīciju piesaistes jomā un parādīja, ka šī reģiona svarīgākie ekonomiskie rādītāji ievērojami atpaliek no Latvijas vidējā līmeņa.

PROMOCIJAS DARBA PĒTĪJUMU REZULTĀTI

1. BRĪVO EKONOMISKO ZONU TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS

Nodaļai ir 25 lappuses, tajā ir 6 tabulas un 1 attēls.

Daudzu pētnieku darbos (*Madani, 1999., Romero, 1995., Jenkins, 1998., Haywood, 2003.*), vārdnīcās un likumos ir sniegtas dažādas BEZ definīcijas, taču pārsvarā tās uzskata par norobežotām teritorijām, kas izslēdz daļu valstu, kurās šīs zonas aizņem lielus apgabalus (Ķīna) vai visu valsts teritoriju (Maurīcija).

No praktiskā viedokļa ierobežotā teritorijā vieglāk kontrolēt uzņēmumu darbību un iegūt precīzāku informāciju. Tomēr BEZ fiziskās robežas var būt traucējošas, jo tās var aizņemt veselus reģionus vai atrasties vairākās vietās valstī tikai viena uzņēmuma ietvaros.

Apkopojot un izvērtējot dažādu autoru, kā arī citos avotos atrodamās definīcijas, tiek piedāvāta BEZ definīcija, kas **apvieno** dažādo, klasiski izveidojušos zonu – brīvostu, eksporta ražošanas zonu, speciālo ekonomisko zonu u.c. – skaidrojums un nepārkāpj vienas valsts robežas:

BEZ ir ar likumu noteiktas valsts teritorijas daļas vai atsevišķas biznesa vienības, kuru darbību nosaka valstī pieņemtais BEZ likums, kas piedāvā dažādus stimulus, lai piesaistītu ārvalstu un vietējos investorus un ir pakļauts speciālam muitas režīmam.

BEZ var klasificēt pēc dažādiem kritērijiem:

- pēc teritoriālā tipa (anklāva, atvērta un režīma tipa);
- pēc lieluma (lielas platības zonas, pat valstis un mazas platības – viens uzņēmums);
- pēc īpašuma formas (valsts un privātās zonas);
- pēc iespējas pārdot produkciju vietējā tirgū (ir tādas, kas ierobežo produkcijas pārdošanu);
- pēc dibināšanas mērķa (starptautiskās tirdzniecības veicināšana vai reģionālās attīstības stimulēšana).

Autore piedāvā kritēriju “pēc dibināšanas mērķa” papildināt ar trešo: **ražošanas tehnoloģiju attīstības veicināšana.**

Starptautisko tirdzniecību attīstošās zonas atrodas stratēģiski nozīmīgos punktos: ostās, lidostās vai lielu pilsētu tuvumā.

Reģionālo attīstību stimulējošās zonas nodibina mazāk attīstītos valstu reģionos.

Ražošanas tehnoloģiju attīstības veicinošās zonas arī veido stratēģiski nozīmīgos punktos vai rajonos, bet bieži vien tās ir kādu citu mērķu (piemēram, reģionālās attīstības) brīvo zonu teritorijā vai vienā kompleksā ar zinātniski tehniskajiem institūtiem.

Jau vairāk nekā 30 gadus ekonomikas teorijās notiek diskusija par BEZ ieguvumiem un trūkumiem.

Neoklasiskās teorijas ekonomisti (*Hamada, 1974., Hamilton, Svensson, 1982., Wong, 1986., Miyagiwa, 1986., Devereux, Chien, 1995., Spinanger, 1984*) **pirmie pievērsās pētījumiem par BEZ kā īpašiem pasākumiem.**

Pēc neoklasiskās teorijas, BEZ dod otru labāko risinājumu (pirmais labākais risinājums ir pilnīga brīvā tirdzniecība) valstij, kā integrēties starptautiskajā darba dalīšanā, nepakļaujot visu ekonomiku tirdzniecības liberalizācijai.

Neoklasiskās teorijas pārstāvji norādīja, ka BEZ rada vairākus ieguvumus konkrētajai valstij:

- **piesaistot tiešās ārvalstu investīcijas (ĀTI);**
- **veicinot nodarbinātību;**
- **paaugstinot eksportu;**
- **rosinot pašmāju ekonomisko saikņu iedibināšanos caur tehnoloģijām un vietējo materiālu izmantošanu.**

Pilnīgi pretēju uzskatu pārstāvju (*Frobel, Heinrichs, Kreye, 1981., Warr, 1993.*) BEZ kritika fokusēta uz vairākām nevēlamām sekām:

- **zema pašmāju pievienotā vērtība;**
- **lēta vietējā darbaspēka izmantošana;**
- **smagi ražošanas apstākļi;**
- **tehnoloģiju transfēra trūkums.**

Jaunās augsmes teorijas piekritēji (*Johansson, 1994.*) papildina neoklasiskās nostādnes un uzsver iespējamo BEZ ārējo ietekmi uz mītnes zemes ekonomiku, tādu kā zināšanu ietekmi, cilvēka kapitāla attīstību, demonstrācijas iespaidu u.c. Ņemot vērā šos ārējos apstākļus, tika koriģēta neoklasiskā pieeja un papildināta ar potenciālajiem ieguvumiem, kas tika rūpīgi vākti no BEZ.

Plānveida ekonomikas pāreja uz tirgus ekonomiku 80. un 90. gados ir iezīmējusi jaunu **teoriju** (*Litwack, Quian, 1998.*) **par reģionu nesabalansētu attīstību.**

Nesabalansētas attīstības teorijas piekritēji aizstāv uzskatu: **ja valstij nav pietiekamu resursu, lai attīstītu vienmērīgi visus reģionus, tad atsevišķu reģionu paātrināta attīstība** (domātas BEZ arī Krievijā un citās pārejas ekonomikās Eiropā) **šādos gadījumos varētu būt labākais risinājums.**

Lai realizētu veiksmīgu BEZ izveidošanu un darbību, jāveic politiski un ekonomiski pasākumi:

- **zonas institucionālās struktūras optimizēšana;**
- **administratīvo procedūru vienkāršošana;**
- **fiskālo stimulu realizācija;**

- **speciāli izveidota infrastruktūra.**

Pirmās nodaļas satura kopsavilkumā var secināt, ka BEZ izveidošanu nedrīkst uzskatīt par aizvietotāju investīciju piesaistei un tirdzniecības paplašināšanai. Tās var būt tikai kā viens no daudzajiem instrumentiem pasākumu paketē, lai radītu darba vietas, ražotu eksportam un piesaistītu ārvalstu investīcijas, ko panāk, piedāvājot nodokļu stimulus, modernizētas muitas procedūras un infrastruktūru. Bet maksimāla labumu gūšana no zonas ir atkarīga no tā, cik dziļi tā ir integrēta vietējā ekonomikā.

2. BRĪVO EKONOMISKO ZONU ATTĪSTĪBA

Nodaļai ir 16 lappuses, tajā ir 3 tabulas un 3 attēli.

Senākās zināmās BEZ pastāvējušas jau pirms mūsu ēras sākuma, kad fenīcieši, grieķi un romieši mēģināja veicināt starptautisko tirdzniecību, garantējot savās ostās brīvu iebraukšanu un drošību.

Pirmās BEZ pasaulē tika sauktas par brīvostām, brīvpilsētām un brīvajām tirdzniecības pilsētām.

Lielākā brīvo tirdzniecības pilsētu apvienība "Hanzas savienība" tika nodibināta 1367. gadā, kura brīvās tirdzniecības režīmu nodrošināja vēl 15. un 16. gadsimtā. Savienībā ietilpa ap 90 Eiropas pilsētu.

Gibraltārā nodibināja brīvostu 1704. gadā, Triestā un Fiumē – 1719. gadā.

19. gadsimtā brīvostu dibināšana turpinājās jau arī citos kontinentos. Āzijā 1819. gadā brīvostu nodibināja Singapūrā, 1841. gadā Honkongā, 1853. gadā Adenā, bet 1859. gadā Āfrikā – Žibo.

Cariskajā Krievijā 1819. gadā Odesā nodibināja Porto – Franco pilsētu (brīvostu). 1858. gadā Amūra ieguva brīvostas tiesības, bet 1880. gadā Batumi.

20. gadsimta sākumā BEZ nosaukumi papildinājās ar jauniem, jo to funkcijas vairs neaprobežojās tikai ar tirdzniecību – tika atļauta arī ražošana, pakalpojumu sniegšana, lai veicinātu valstu eksportu.

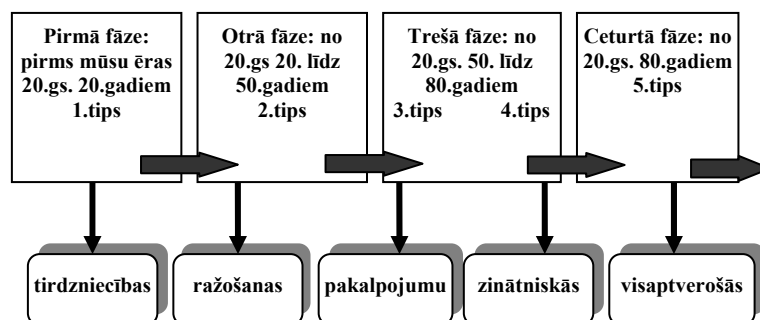
1934. gadā ASV pieņēma likumu par ārvalstu tirdzniecības zonu, un pirmā zona tika nodibināta 1936. gadā Ņujorkā (pašreiz ap 400 zonu).

Līdz pagājušā gadsimta vidum brīvo zonu pasaulē bija tikai daži desmiti, bet tad 60. un 70. gados sākās brīvo zonu dibināšanas uzplaukums.

Daži zinātnieki (*Chen, 1995., Guangwen, 2003.*) ir pētījuši BEZ attīstības evolūciju un piedāvājuši shēmas ar vairākām attīstības paaudzēm un fāzēm, kas pārsniedz klasiskās BEZ definīcijas, un nav

ņēmuši vērā konkrētus datus par pirmo ražošanas, pakalpojumu, zinātnisko vai visaptverošo zonu rašanos.

Ievērojot BEZ definīcijā ietvertos ierobežojumus, autore izveidojusi klasiskās BEZ attīstības savu modeli:

Avots: autorei veidota konstrukcija.

1.attēls. **Klasiskais BEZ tipu evolūcijas modelis**

Eiropas Savienības dalībvalstīs brīvās zonas pastāvējušas jau pirms tās dibināšanas.

To galvenais mērķis ir starptautiskās tirdzniecības sekmēšana.

Atkarībā no aizsardzības piemērošanas var izdalīt divus atšķirīgus kontroles tipus Eiropas Savienības brīvajās zonās:

- **1. kontroles tips** – kontrole pamatojas galvenokārt uz eksistējošām barjerām. Preces šeit var pārbaudīt, tās ievadot vai izvedot no brīvās zonas teritorijas. Tas ir klasisks brīvās zonas veids.
- **2. kontroles tips** – kontrole pamatojas galvenokārt uz muitas noliktavas procedūras prasībām. Pārbaude notiek, pamatojoties uz muitas deklarācijām. Tas ir vienkāršots brīvās zonas veids.

Pirms 2004. gada 1. maija Eiropas Savienībā bija **30 brīvās zonas, un tās atrodas desmit valstīs**: Grieķijā, Spānijā, Francijā, Īrijā, Itālijā, Portugālē, Somijā, Apvienotajā Karalistē, Dānijā un Vācijā.

Eiropas Savienības **jaunajās dalībvalstīs ir ap 200 brīvo zonu**.

Otrās nodaļas kopsavilkumā var secināt, ka vecākās BEZ pasaulē ir pastāvējušas jau vairāk nekā pirms diviem tūkstošiem gadu.

Straujākā BEZ evolūcija notika pagājušā gadsimta 60. un 70. gados, ko saista ar zinātnes un tehnikas revolūciju, bet BEZ veidošanās Centrālajā un Austrumeiropā notika 20. gadsimta 90. gados, kad šajās valstīs sākās pāreja uz tirgus ekonomiku.

ES pirms 2004. gada 1. maija bija 18 brīvostas un 12 brīvās zonas, kuru galvenais mērķis ir starptautiskās tirdzniecības stimulēšana.

Eiropas Savienības jaunajās dalībvalstīs brīvās zonas dibinātas, lai sekmētu reģionālo attīstību, piesaistot vietējās un ārvalstu investīcijas, radītu jaunas darba vietas, jo, sabrūkot sociālistiskajai ražošanas sistēmai, šajās valstīs izveidojās reģioni ar augstu bezdarba līmeni, salīdzinoši lētu un kvalificētu darbaspēku.

3. LATVIJAS BRĪVO EKONOMISKO ZONU TIESISKĀ, NORMATĪVĀ UN INSTITUCIONĀLĀ BĀZE

Nodaļai ir 22 lappuses, tajā ir 7 attēli.

Pirmais **Latvijas brīvostu likums** pieņemts 1921. gada 20. martā, un ar galveno mērķi - piesaistīt ārvalstu investorus.

Pēc deviņiem gadiem 1930. gada 9. oktobrī pieņēma **noteikumus par Liepājas brīvostu**, bet 1931. gada 29. jūlijā izsludināja **pagaidu noteikumus par Ventpils brīvostu**.

Lai veicinātu Latvijas eksporta attīstību, 1922. gada 24. oktobrī izdeva **noteikumus par brīvteritoriju tiesību piešķiršanu** rūpniecības uzņēmumiem, kuri ražo eksportam, bet 1923. gada 24. februārī pieņēma likumu "**Par brīvteritoriju tiesību piešķiršanu** rūpniecības uzņēmumiem, kuri ražo eksportam".

Šobrīd Latvijas BEZ tiesisko pamatu veido valstī darbojošies likumdošanas un normatīvie akti, kuru pieņemšanu un grozījumus pēdējos gados ir ietekmējusi Latvijas iestāšanās ES.

Pie likumdošanas aktiem, kas **netieši ietekmējuši** Latvijas BEZ veidošanos, var pieskaitīt reģionālās attīstības likumdošanas aktus.

1996. gada 3. decembrī Ministru kabinets apstiprināja "**Latvijas reģionālās attīstības politikas koncepciju**", kuras 5.4. punktā noteikts, ka: "Jāattīsta jaunas, Latvijā vēl maz pazīstamas uzņēmējdarbības veicināšanas formas: *brīvās ekonomiskās zonas*, inovāciju centri, tehnoloģiskie parki, biznesa inkubatori."

1997. gada 22. maijā, pieņemts **likums "Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem"**, kura 7. pantā arī kā viens no reģionālās attīstības līdzekļiem (instrumentiem) minēta *brīvu (speciālo) ekonomisko zonu* izveidošana.

2002. gada 21. martā Saeimā pieņēma **Reģionālās attīstības likumu**, kas atcēla likumu "Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem".

Pētījumi par brīvo ekonomisko zonu likumdošanu vairākumā gadījumu atklāj, ka valstis pieņem unificētus jumta likumus par BEZ, bet Latvijā katrai brīvai ekonomiskai zonai tika izveidots savs likums.

Pašreiz Latvijā ir spēkā četri BEZ likumi: divi par brīvostām (Rīgas – 1996. gada 6. novembrī un Ventpils – 1996. gada 19. decembrī), divi par SEZ (Liepājas – 1997. gada 17. februārī un Rēzeknes – 1997. gada 1. oktobrī).

Abu brīvostu izveidošanas mērķis, kas minēts likumu 2. pantā, ir viens – veicināt Latvijas līdzdalību starptautiskajā tirdzniecībā, investīciju piesaisti, ražošanas un pakalpojumu attīstību, kā arī jaunu darba vietu radīšanu.

Liepājas SEZ un Rēzeknes SEZ dibināšanas mērķi likumos arī ir līdzīgi – veicināt tirdzniecību, rūpniecību, satiksmi (arī gaisa satiksmi un kuģniecību Liepājas SEZ) un preču eksportu un importu caur Latviju, bet papildus ir uzsvērts, ka SEZ jāveicina visa reģiona attīstība.

2001. gada 27. jūlijā Saeima pieņēma likumu **“Par nodokļu piemērošanu brīvēstās un speciālajās ekonomiskajās zonās”**, lai unificētu nodokļu piemērošanu.

Netiešo nodokļu atvieglojumi visiem uzņēmumiem ir noteikti vienādi, bet investīciju piesaisti veicinošs ir 8.pants, kas nosaka tiešo nodokļu atvieglojumu piemērošanu atkarībā no uzņēmuma lieluma:

- lielām uzņēmējiesabiedrībām – 50% no uzkrātās ieguldījumu summas;
- mazām un vidējām uzņēmējiesabiedrībām - 65% no uzkrātās ieguldījumu summas.

Galvenie ES likumdošanas akti, kas regulē BEZ darbību, ir:

- **Eiropas Savienības Muitas kodekss.**
- **Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 87. un 88. pants.**

Dalībvalsts pati nosaka, kur zonas veidot un to teritoriju, bet dalībvalstu muitas iestādes sniedz Komisijai pieprasītās ziņas.

BEZ sekmīga darba nodrošināšanā svarīga nozīme ir prasmīgi organizētai zonas pārvaldes sistēmai. Šajā nolūkā ir stingri jānodala zonas pārvaldes funkcijas, kurām ir vairāki līmeņi:

- politiski tiesiskās pilnvaras, kas ir valdības priekšrocības, – tiesības noteikt vispārējo politiku un attīstības perspektīvas;
- BEZ attīstības stratēģijas izstrādāšana valdības noteiktajos ietvaros, kas ir zonas augstākās vadības tiesības, jo tā atbild par zonas darbības efektivitāti (lēmējinstītūcija);
- noteiktās stratēģijas realizācija, kas ir BEZ administrācijas pienākums (izpildinstītūcija).

Brīvēstas augstākā ***lēmējinstītūcija ir ostas valde***. Rīgas ostas valdē un Ventspils ostas valdē katrā ir astoņi valdes locekļi: četri attiecīgās pašvaldības pārstāvji un četri – ekonomikas ministra, finanšu ministra, satiksmes ministra un vides ministra izvirzīti pārstāvji. Brīvēstas pārvaldes izpildaparātu vada brīvēstas pārvaldnieks, ko amatā ieceļ brīvēstas valde pēc saskaņošanas ar satiksmes ministru.

Abu Latvijas ***SEZ lēmējinstītūcijās ir iesaistīts privātais sektors, kas veicina sadarbību starp SEZ instītūcijām un uzņēmējiesabiedrībām***. Liepājas SEZ valdē (kopā deviņi), ir trīs

uzņēmēju pārstāvji, bet Rēzeknes SEZ pārvaldīšanas uzņēmēj sabiedrības padomē (kopā pieci) divi uzņēmēju pārstāvji.

Pilnīgi *atšķirīga ir SEZ pārvaldīšanas institūciju* struktūra:

- Liepājas SEZ pārvaldes funkcijas veic **valde**, kuras locekļus pēc Liepājas domes priekšlikuma ieceļ MK. Valde vada un kontrolē Liepājas speciālās ekonomiskās zonas izpildaparātu, kuru vada pārvaldnieks.
- Rēzeknes SEZ pārvaldes funkcijas veic Rēzeknes speciālās ekonomiskās zonas pārvaldīšanas uzņēmēj sabiedrības **padome**, kas vada un kontrolē valdi. Padomes locekļus ievēl akcionāru pilnsapulce, kas ir augstākā lēmēj institūcija.

Nodaļas kopsavilkumā var secināt, ka Latvijā ir pabeigta brīvo ekonomisko zonu regulējošo tiesisko aktu saskaņošana ar ES normām, bet diezgan komplicēts ir BEZ pārraudzības institucionālais mehānisms.

4. LATVIJAS BRĪVĀS EKONOMISKĀS ZONAS

Nodaļai ir 50 lappuses, tajā ir 33 tabulas un 28 attēli.

Teorētiskajās diskusijās par BEZ tiek uzsvērts, ka tās nedrīkst uzskatīt par aizvietotāju tirdzniecības un investīciju veicināšanai, bet tikai par vienu no daudzajiem instrumentiem, lai piesaistītu investīcijas, radītu jaunas darba vietas un palielinātu eksportu.

Lai noskaidrotu Latvijā darbojošos BEZ lomu un ietekmi, tālāk analizēta katras Latvijas BEZ svarīgāko ekonomisko rādītāju dinamika un veikta vidējo rādītāju salīdzināšana pilsētu un reģionu ietvaros.

Rīgas brīvostā sekmīgi realizējas tās dibināšanas galvenais mērķis – starptautiskās tirdzniecības veicināšana.

Tā atrodas stratēģiski izdevīgā vietā gan valsts, gan starptautiskā mērogā, un tai ir liels starptautiskas nozīmes potenciāls.

2004. gadā Rīgas brīvostas uzņēmumu statusā darbojas 16 uzņēmumi.

Kravu apgrozījums brīvostā 1999. – 2004. gada periodā katru gadu pieaudzis par 15% (2.5 milj. t gadā), kas liecina par Rīgas ostas pieaugošo starptautisko konkurētspēju, kam ir būtiska nozīme ne tikai pilsētas, bet arī visas valsts attīstības veicināšanā.

Rīgas brīvostas nosūtīto un saņemto kravu īpatsvars attiecīgi ir 92.4% un 7.6%, kas liecina par preču dominējošu plūsmu Austrumu - Rietumu virzienā, kuras galvenokārt ir ES valstis.

Kravu struktūrā 2004. gadā (apgrozījums 24 milj. t) dominēja beramkravas (54%), tad sekoja ģenerālkravas (27%) un lejamkravas (19%).

Ventspils brīvosta pilnīgi iekļaujas pilsētas ekonomikā, jo transporta joma ir lielākā Ventspils ekonomikas nozare. Ventspilī tiek radīta piektā daļa visas transporta sektora pievienotās vērtības valstī.

Tranzītbiznesa darbība ir atkarīga no politiskajiem un ekonomiskajiem procesiem ārvalstīs, īpaši Krievijā. Pēdējos gados šie procesi attīstās Latvijai nelabvēlīgi.

2004. gada beigās brīvostas uzņēmumu statusā ir reģistrējušies 18 uzņēmumi, kuri nodarbina ap 17% pilsētā strādājošo, bet kopumā transporta nozarē nodarbināti 28%.

Ventspilī ir vislielākās nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju (1475 LVL), kas 2.3 reizes pārsniedz vidējo Latvijā.

Brīvostas nefinanšu investīcijas sastāda 39% no Ventspils pilsētas kopējā nefinanšu investīciju apjoma 2001. – 2004. gadu periodā.

Bezdarba līmenis Ventspilī 2004. gadā bija 7.4%, kas ir zemāks par vidējo valstī (8.5%).

Strādājošo skaits brīvostā pēdējos gados ir samazinājies. Tā galvenais cēlonis ir jēlnaftas cauruļvada slēgšana.

Vidējās algas Ventspils brīvostas uzņēmumos strādājošajiem ir visaugstākās – 382 LVL 2003. gadā, kas divkārt pārsniedz vidējo algu līmeni Latvijā (192 LVL).

Ventspils brīvostā joprojām ir vislielākais kravu apgrozījums (2004. gadā - 27.8 milj. t) un 2005. gadā tas turpina pieaugt. Ir pamats prognozēt, ka ostas attīstība turpinās.

Apgrozījuma struktūrā saņemtās kravas ir 2.6%, bet 97.4% ir nosūtītās kravas.

Lielākais kravu daudzums 2004. gadā no Ventspils ostas ir nosūtīts uz ES valstīm – 75%, tai skaitā uz Nīderlandi – 28%, uz Amerikas kontinentu – 14%, bet uz Ķīnu – 6% un Brazīliju – 5%.

Visas izmaiņas Ventspils brīvostā būtiski ietekmē visas pilsētas ekonomisko situāciju. Lai saglabātu un nostiprinātu ostas pašreizējās pozīcijas šķidro un beramkravu tirgū, tiek būvēti jauni termināli.

Rēzeknes SEZ dibināšanas viens no galvenajiem mērķiem ir investīciju piesaiste reģionam, jo vismazākais nefinanšu investīciju apjoms uz vienu iedzīvotāju ir Latgales reģionā - 319 LVL, kas ir divreiz mazāk nekā Latvijā kopumā.

2004. gadā Rēzeknes SEZ darbojās 7 uzņēmumi.

Šo uzņēmumu ieguldījumi nefinanšu investīcijās periodā no 1999. līdz 2004. gadam bija 12.8 milj. LVL, kas ir 19% no kopējiem Rēzeknes pilsētas nefinanšu ieguldījumiem.

Rēzeknes SEZ ir nodibināts uzņēmējdarbības atbalsta fonds, bet tā kapacitāte ir nepietiekama, jo, piemēram, 2004. gadā uzņēmumiem

piešķirtā atbalsta summa bija tikai 37 100 LVL, kas ir 1.9% no 2004. gadā veiktajiem uzņēmumu ieguldījumiem Rēzeknes SEZ.

Rēzeknes SEZ nodarbināto īpatsvars palielinājies no 5.6% 1998. gadā līdz 16.7% 2004. gadā.

Vidējā darba samaksa Rēzeknes SEZ 2004. gadā (165 LVL) bija nedaudz augstāka par Latgales reģiona vidējām algām, bet ievērojami zemāka par vidējo darba samaksu Latvijā.

Apgrozījums pa gadiem ir pieaudzis no 13.8 milj. LVL 1999. gadā līdz 28.5 milj. LVL 2004. gadā.

Investīciju trūkums kavē Rēzeknes un reģiona ekonomisko attīstību, tas liecina par to, ka valstij jāpievērš īpaša uzmanība investīciju politikai šajā reģionā.

2005. gadā tika veikta visu Rēzeknes SEZ uzņēmumu vadītāju (administrācijas vadošo darbinieku) aptauja, lai noskaidrotu svarīgākās priekšrocības un problēmas, darbojoties SEZ statusā.

Rēzeknes SEZ ir divi uzņēmumi ar 100% ārvalstu kapitālu, kuru respondentu sniegtās atbildes liecina, ka tie ir apmierināti ar spēkā esošajām nodokļu atlaidēm, bet pārējo uzņēmumu vadītāji atbildējuši, ka nav apmierināti.

Četri respondenti ir apmierināti ar SEZ darbības noteikto termiņu līdz 2017. gadam, bet trīs gribētu garāku termiņu.

Par galvenajām priekšrocībām visi respondenti uzskata nodokļu atlaides un gandrīz visi - izdevīgu atrašanās vietu.

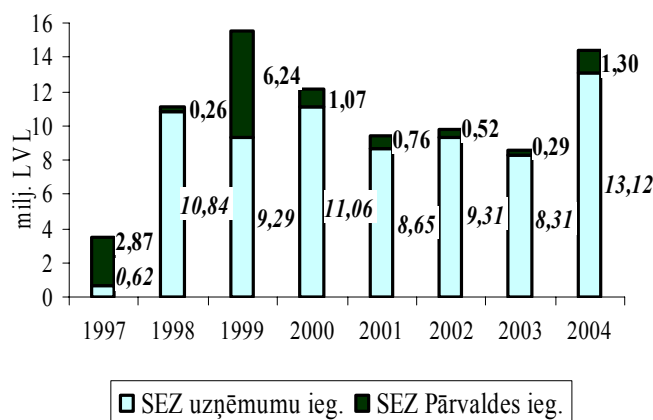
Par galveno risināmo problēmu tiek uzskatīta infrastruktūras sakārtošana.

Rēzeknes SEZ uzņēmumi par saviem svarīgākajiem risināmiem jautājumiem ir atzinuši iekārtu modernizēšanu un darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanu.

Liepājas SEZ 2004. gada beigās darbojās 30 uzņēmumi. Tie visi atbilst mikro, mazo un vidējo uzņēmumu statusam. Galvenās sfēras ir ostas pakalpojumi, tranzītbizness, kokapstrāde un metālapstrāde.

Investoru intereses ir dažādas: Dānijas uzņēmēji 0.7 miljonus latu investējuši 7 uzņēmumu pamatkapitālos, bet Krievijas uzņēmēju ieguldītās summas 2 uzņēmumos sasniedz 1.5 miljonus latu.

Kā redzams 2.attēlā, galvenie investori Liepājas SEZ ir paši uzņēmēji, jo un SEZ pārvaldes ieguldījumi nozīmīgi bijuši tikai atsevišķos gados.

Avots: autores veidota konstrukcija pēc *Liepājas SEZ pārvaldes publiskajiem pārskatiem*.

2. attēls **Liepājas SEZ pārvaldes un SEZ uzņēmumu ieguldījumi periodā no 1997. līdz 2004. gadam (milj. LVL).**

Liepājas SEZ uzņēmumu un pārvaldes ieguldījumi analizējamā periodā sastāda 29.7% no kopējās Liepājas pilsētā ieguldītās nefinanšu investīciju summas.

Uzņēmumu kopējā saņemtā nodokļu atvieglojumu summa tai pašā laikā ir tikai 5.3% no SEZ uzņēmumu veiktajiem ieguldījumiem, kas nozīmē, ka ES izvirzītās prasības – valsts atbalstam nepārsniegt 50%–65% no ieguldījumu summas – vēl ilgu laiku netiks sasniegtas.

Valstī nodarbināto vidējā bruto darba samaksa no 1998. līdz 2004. gadam pieaugusi par 78 LVL, Liepājā par 64 LVL, bet Liepājas SEZ par 77 LVL.

SEZ uzņēmumu apgrozījums analizējamā periodā vidēji gadā pieauga par 30%, bet eksporta apjomi sastāda 47% no kopējās apgrozījuma summas.

Ostā nosūtīto un saņemto kravu (2004. gadā apgrozījums 4.47 milj. t) proporcijas ir attiecīgi 84.8% un 15.2%.

No Liepājas ostas kravas nosūtītas galvenokārt uz ES valstīm (visvairāk uz Zviedriju - 36%) un arī ienākušas no ES valstīm (no Zviedrijas 32%), bet 13% kravas ir no Krievijas.

Attīstības tempi pierāda Liepājas ostas stratēģiski izdevīgo vietu un attīstības iespējas, kaut arī pašreiz Liepājā apstrādā mazākus kravu apjomus nekā Rīgas un Ventspils ostās.

Ceturtās nodaļas kopsavilkumā var secināt, ka Rīgas brīvosta sasniegusi augstus kravu apgrozījuma pieauguma tempus – vidēji 15% gadā, kas liecina par Rīgas ostas pieaugošo starptautisko konkurētspēju.

Ventspils brīvoportā joprojām ir vislielākais kravu apgrozījums starp Latvijas ostām un 2005.gadā tas sāka atkal pieaugt.

Rēzeknes SEZ (un pilsētā) ir īpaši zemi investīciju apjomi, kas neveicina reģiona ekonomisko izaugsmi. Nākotnē Rēzeknes SEZ varētu būt izdevīga tiem uzņēmumiem, kas orientē savas produkcijas eksportu uz Krieviju.

Liepājas ostas straujo attīstību ietekmējis tās stratēģiski veiksmīgais ģeogrāfiskais novietojums, kas nodrošina iespējami īsāko pārgājienu no atklātās jūras līdz ostas pietātnēm un ļauj realizēt nepārtrauktu un nekavētu kravu plūsmu ostā arī ziemas mēnešu laikā.

5. LIEPĀJAS SPECIĀLĀS ZONAS UZŅĒMĒJU UN PILSĒTAS IEDZĪVOTĀJU VIEDOKĻU IZPĒTE

Nodaļai ir 19 lappuses, tajā ir 15 tabulas un 7 attēli.

Uzņēmēju un darbņēmēju – pilsētas iedzīvotāju viedokļu mērķtiecīga izpēte tika veikta izmantojot aptaujas (anketēšanas) metodi. Lai noskaidrotu Liepājas SEZ uzņēmēju darbību ietekmējošos faktoros un galvenās problēmas, tika aptaujāti 28 uzņēmumu vadītāji vai to deleģētas personas. Anketā bija 25 jautājumi. Svarīgākās bija tālāk apkopotās un analizētās četras jautājumu grupas.

No aptaujas datiem var secināt, ka **svarīgākās priekšrocības, darbojoties SEZ uzņēmumu statusā, ir:**

- nodokļu atlaides - 96% respondentu;
- izdevīga atrašanās vieta - 82%;
- preču transportēšanas iespējas - 57%;
- attīstīta infrastruktūra - 43%;
- muitas procedūru atvieglojumi - 32%.

Lai izvērtētu svarīgākās risināmās problēmas, uzņēmumiem darbojoties SEZ statusā, pētījuma gaitā noskaidrojamais jautājumu loks tika sadalīts trīs līmeņos: valsts, SEZ administrācijas, uzņēmuma.

Par svarīgiem **risināmiem jautājumiem valsts līmenī uzņēmēji** uzskata:

- nodokļu atlaižu palielināšanu - 68% respondentu;
- atvieglotu kredītu saņemšanu - 43%;
- muitas procedūru atvieglošanu - 21%.

Galvenie **risināmie jautājumi Liepājas SEZ administrācijas līmenī** ir sekojoši:

- infrastruktūras uzlabošana - 57%;

- tirgus izpētei pieejamo informācijas avotu nodrošinājums - 43%;
- mārketinga aktivitāšu palielināšana - 29%.

Par **Liepājas SEZ uzņēmumu risināmajiem jautājumiem** respondenti atzīst:

- iekārtu modernizēšanu - 61%;
- darbinieku kvalifikācijas paaugstināšanu - 50%;
- produkcijas/pakalpojumu kvalitātes paaugstināšanu - 39%;
- augsti attīstītu tehnoloģiju ieviešanu - 32%;
- jaunu investoru piesaisti - 32%;
- kvalitātes nodrošināšanas sistēmas ieviešanu - 29%.

Pētījuma gaitā atklājās vairākas sakarības, kuru izpētei tika izmantota kontingences metode. Kontingences analīzes pamatā ir χ^2 vērtība. Aptaujas datu apstrādei tika pielietota SPSS Exact Tests programma, kas paredzēta nelielām datu kopām ($N < 30$). Zinātniski un lietišķi interesantākās ir četras sakarības.

Pirmā sakarība - starp uzņēmuma darbības veiksmes vērtējumu un uzņēmuma darbības finanšu rezultātu (peļņu vai zaudējumiem).

Ar SPSS Exact Test programmu iegūtie rezultāti ir: χ^2 vērtība ir 10.40 ar brīvības pakāpju (df) skaitu 2, kas ir lielāka par χ^2 kritisko 9.21 pie ticamības līmeņa 0.01. Ar varbūtību 99% var apgalvot, ka pazīmes ir atkarīgas (Exact Sig.(2-sided) $p = 0.011$). Faktori ir būtiski, jo starp tiem ir ļoti ciešas sakarības. Respondenti, kuru uzņēmumu peļņa palielinās, savu darbību uzskata par veiksmīgu. Optimistiski noskaņoti ir arī tie uzņēmumu vadītāji, kuru finansiālās darbības rezultāts vēl ir svārstīgs.

Otrā sakarība - starp apmierinātību ar uzņēmuma darbības termiņu SEZ statusā un ārvalstu kapitāla piesaisti.

χ^2 vērtība ir 4.88 ar brīvības pakāpju skaitu 2, kas ir lielāka par χ^2 kritisko 4.61 pie ticamības līmeņa 0.1. Ar varbūtību 90% var apgalvot, ka pazīmes ir atkarīgas ($p = 0.103$). Septiņi SEZ uzņēmumi no vienpadsmit, kuros ir tikai ārvalstu kapitāls, ir apmierināti ar darbības termiņu līdz 2017. gadam, bet no SEZ uzņēmumiem, kuri darbojas ar vietējo kapitālu, tikai divi ir apmierināti ar darbības termiņu. Ārvalstu uzņēmēji SEZ darbības noteikto termiņu un Latvijas iestāšanos ES uzskata par zināmu garantiju, ka nodokļu politika šajā periodā varētu palikt nemainīga.

Trešā sakarība - starp vietējo izejvielu izmantošanu uzņēmumā un ārvalstu vai vietējā kapitāla piesaisti.

χ^2 vērtība ir 11.81 ar brīvības pakāpju skaitu 6, kas ir lielāka par χ^2 kritisko 10.64 pie ticamības līmeņa 0.1. Ar varbūtību 94% var

apgalvot, ka pazīmes ir atkarīgas ($p = 0.058$). Vietējās izejvielas vairāk izmanto uzņēmumi ar vietējo kapitālu, bet uzņēmumi, kuros ir ārvalstu kapitāls, izejvielas vairāk ieved no citām valstīm.

Ceturrtā sakarība - starp uzņēmuma gada apgrozījumu un strādājošo skaitu uzņēmumā.

Aprēķinātais Spirmena korelācijas koeficients ir 0.542, kas liecina par ciešu sakarību starp uzņēmuma apgrozījumu un strādājošo skaitu gadā. Jo lielāks ir uzņēmuma apgrozījums gadā, jo lielāks ir tajā strādājošo skaits. Šāda sakarība uzskatāma par pamatu secinājumam, ka SEZ uzņēmumi vēl nepietiekami iegulda modernajās tehnoloģijās un iekārtās, kas celtu darba ražīgumu, bet saražotās produkcijas vai sniegto pakalpojumu apgrozījumu cenšas palielināt uz samērā lētā darbaspēka rēķina uzņēmumā.

Kopumā pētījumā gaitā saņemtās atbildes ļauj secināt, ka aptaujas dalībnieki pārsvarā ir noskaņoti turpināt darbību SEZ statusā arī turpmākos gadus. To apliecina vēl arī citi aptaujas rezultāti:

- 93% uzņēmumu plāno veikt turpmākās investīcijas;
- 85% uzņēmumu gatavojas paplašināt eksportu.

Liepājas iedzīvotāju aptaujas mērķis bija noskaidrot, cik viņi informēti par, pilsētā darbojošos Liepājas SEZ un tās mērķiem.

Par ģenerālkopu tika izvēlēti ekonomiski aktīvie iedzīvotāji.

Veicot aptauju, tika saņemtas pētījumam derīgas 287 anketas. Aptaujas rezultāti parāda, ka par SEZ darbību pilsētā ir informēta lielākā daļa aptaujāto (84%).

Pētījuma gaitā apstiprinājās divas sakarības.

Pirmā sakarība - starp Liepājas pilsētas iedzīvotāju informētību par SEZ un viņu vecumu.

Ar SPSS Exact Test programmu (kontingences tabulā gadījumu skaits šūnās ir mazāks par 5) iegūti sekojoši rezultāti: χ^2 vērtība ir 11.99 ar brīvības pakāpju (df) skaitu 5, kas ir lielāka par χ^2 kritisko 11.07 pie ticamības līmeņa 0.05. Ar varbūtību 96.6% var apgalvot, ka pazīmes ir atkarīgas (Exact Sig.(2-sided) $p = 0.034$). Informētība par SEZ darbību ir cieši saistīta ar iedzīvotāju vecumu. Gados vecākie iedzīvotāji ir vairāk informēti par Liepājas SEZ darbību pilsētā, bet jaunāko vidū ir vairāk tādu, kas par SEZ darbību pilsētā nav dzirdējuši.

Otrā sakarība - starp Liepājas pilsētas iedzīvotāju informētību par SEZ dibināšanas mērķiem un izglītības līmeni.

χ^2 vērtība ir 17.84 ar brīvības pakāpju skaitu 6, kas ir lielāka par χ^2 kritisko 16.81 pie ticamības līmeņa 0.01. Ar varbūtību 99% var apgalvot, ka pazīmes ir atkarīgas ($p = 0.007$). Rezultāti apstiprina, ka iedzīvotāji ar augstāku izglītības līmeni ir vairāk informēti par SEZ dibināšanas mērķiem.

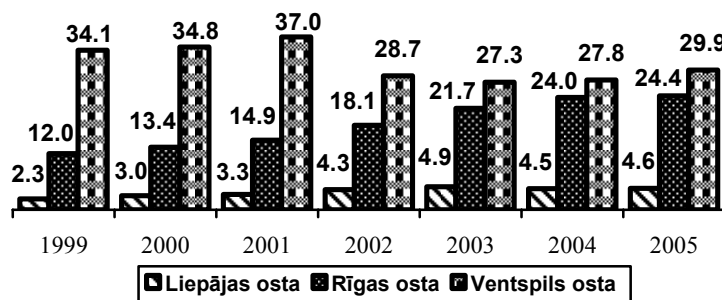
Pēc iedzīvotāju aptaujas apstiprinājās ciešas sakarības starp:

- iedzīvotāju vecumu un informētību par SEZ darbību pilsētā;
- iedzīvotāju izglītības līmeni un informētību par SEZ darbības mērķiem.

6. LATVIJAS BRĪVO EKONOMISKO ZONU SALĪDZINOŠAIS IZVĒRTĒJUMS

Nodaļai ir 24 lappuses, tajā ir 10 tabulas un 17 attēli.

Kā redzams 3.attēlā vienmērīgs un nozīmīgs kravu apgrozījuma pieaugums ir Rīgas ostā, kas sastāda 15% gadā.

Avots: autores veidota konstrukcija pēc *Transports 2004. gadā* datiem.

3. attēls. **Kravu apgrozība Liepājas, Rīgas un Ventspils ostās periodā no 1999. līdz 2004. gadam (milj. t).**

Liepājas ostā kravu apgrozījums ir salīdzinoši mazs, bet relatīvais pieaugums sasniedz 20.6% vidēji 1999.-2003. gadā, 2004. gadā apgrozījums samazinājies par 8.6%. Ventspils ostā 2002. gadā bija ievērojams kravu apgrozījuma kritums, bet pēdējos gados tas atkal pieaug. Ventspils un Rīgas ostu kopējie apgrozījumu apjomi var izlīdzināties, ja Rīgas brīvostas tempi paliks iepriekšējie.

Turpmākajos gados visās Latvijas ostās var prognozēt kravu apgrozījuma pieaugumu, jo to var veicināt Krievijas vēlme iestāties PTO un tarifu izlīdzināšanās (paaugstināšanās). Otrs veicinošs faktors ir Austrumu – Rietumu transporta koridora nozīmes palielināšanās.

Lai salīdzinoši izvērtētu situāciju Latvijas BEZ, ir veikti to vidējo svarīgāko rādītāju aprēķini, kas sakārtoti 1. tabulā.

Latvijas BEZ vidējie rādītāji 2001. - 2004. gadu periodā

Rādītāji	Rīgas brīvosta	Ventspils brīvosta	Liepājas SEZ	Rēzeknes SEZ
<i>Apgrozījuma pieaugums, %</i>	+16.0	- 11.7	+14.8	+17.8
<i>Investīcijas, milj. LVL</i>	7.1	25.8	12.4	2.9
<i>Darba vietu skaita palielinājums</i>	+6	-97	+105	+177
<i>Darba algas pieaugums, LVL</i>	- 8	- 10	+13	+4

Avots: autores aprēķini un konstrukcija veidoti pēc *Ekonomikas ministrijas* datiem.

Vērtējot visu rādītāju dinamiku, var secināt, ka vienmērīgākie attīstības tempi ir Liepājas SEZ, kur ir sasniegti vērā ņemami rezultāti apgrozījuma pieaugumā, privāto investīciju piesaistē, jaunu darba vietu radīšanā, vidējās algas pieaugumā un uzņēmumu veidošanā (30 uzņēmumi).

Nodaļas turpinājumā ir interpretēti pētījuma rezultāti, kuri tika iegūti, izmantojot reģionālās attīstības ekspertu pieredzi. Autore izveidojusi hierarhijas struktūru par Latvijas BEZ ietekmes novērtējumu uz reģionu, kuras izstrādē izmantots amerikāņu zinātnieka T. Sāti hierarhiju analīzes metodes algoritms.

Pētījumā hierarhiskā piramīda sadalīta četros līmeņos:

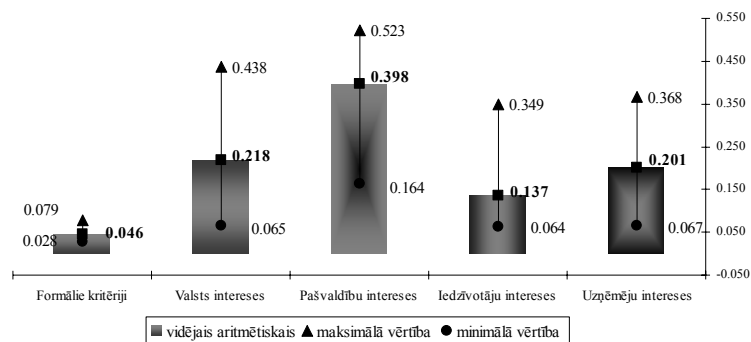
1. līmenī izvirzīts vispārējais mērķis – Latvijas BEZ darbības ietekme uz reģionu attīstību;

2. līmenī izdalītas piecas kritēriju grupas: formālie kritēriji, valsts, pašvaldības, iedzīvotāju un uzņēmēju intereses;

3. līmenī izvietojas 19 Latvijas BEZ darbības ietekmes kritēriji, kas ir gan kvalitatīvi, gan kvantitatīvi rādītāji un sagrupēti pa interešu grupām;

4. līmenī atrodas Latvijas BEZ, kuras jānovērtē attiecībā pret 2. un 3. līmeņa kritērijiem.

Pēc datu apstrādes apkopojot visu ekspertu vērtējumus par BEZ darbības ietekmi uz reģionu attīstību pēc kritēriju grupām, ir iegūts, ka visaugstāk ir novērtēta kritēriju grupa “Pašvaldības intereses” – 0.398 (4. attēls).

Avots: autore pētījums.

4. attēls. Ekspertu vērtējums par Latvijas BEZ ietekmi uz reģionu attīstību kritēriju grupām.

Tālāk vērtējums tiek veikts pa kritēriju grupām.

Formālo kritēriju grupā visaugstāk ir vērtēts kritērijs “Transporta un komunikāciju infrastruktūra”, kura prioritātes vektora koordināta grupas ietvaros ir 0.416.

Valsts interešu grupā augstākais novērtējums ir kritērijam “Ārvalstu investīciju piesaiste” – 0.388.

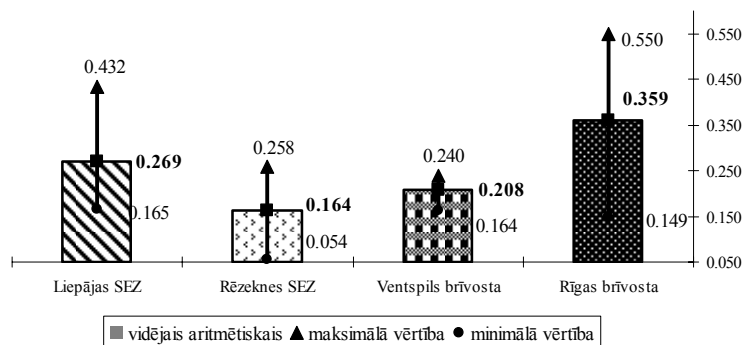
Pašvaldību interešu grupā, kura ir visnozīmīgākā pēc grupu vērtējuma, var secināt, ka vienlīdz svarīgi tiek vērtēti divi kritēriji: “Nodokļu ieņēmumu palielināšanās” un “Reģiona konkurētspējas paaugstināšana” ar prioritātes vektora koordinātām – 0.332 un 0.323.

Iedzīvotāju interešu grupā visaugstāk vērtēts kritērijs “Darba vietu skaita palielināšanās” – 0.422, kuram seko kritērijs “Augstākas darba algas” – 0.326.

Uzņēmēju interešu grupā par svarīgāko ir atzīts kritērijs “Nodokļu atlaides” – 0.325.

Pēc kritēriju izvērtēšanas grupu ietvaros seko ekspertu vērtējums par Latvijas BEZ ietekmi uz reģionu. Katra BEZ tiek vērtēta pēc visiem 19 kritērijiem.

Kopējais augstākais vērtējums pēc 19 kritērijiem ir Rīgas brīvostai ar globālās prioritātes vektora koordinātu 0.359, tad seko Liepājas SEZ ar globālās prioritātes vektora koordinātu 0.269 (skat. 5. attēlu):

Avots: autores pētījums.

5. attēls. Kopsavilkums par Latvijas BEZ vērtēšanas visiem kritērijiem.

Ventspils brīvosta pēc ekspertu vērtējuma ir trešajā vietā (0.208) un Rēzeknes SEZ ceturtajā (0.164).

Šāda hierarhija neapstiprina pieņemto hipotēzi, ka BEZ ir ietekmīgs instruments valsts reģionālajā attīstībā, jo pēc visām kritēriju grupām visefektīvāk darbojas Rīgas brīvosta, un tās dibināšanas galvenais mērķis ir veicināt Latvijas līdzdalību starptautiskajā tirdzniecībā, nevis reģionālo attīstību.

Pašreiz spēkā esošais likums “Par nodokļu piemērošanu brīvostās un speciālajās ekonomiskajās zonās” nodrošina vienādus nodokļus uzņēmējdarbībai gan brīvostās, gan speciālajās ekonomiskajās zonās, tāpēc ārvalstu investoriem, ienākot Latvijā, vairāk varētu interesēt Rīgas brīvosta.

Positīvi būtu jāvērtē Liepājas SEZ otrā vieta hierarhiju analīzē, jo tās dibināšanas mērķis definēts – Liepājas rajona attīstība.

Pēdējā vietā hierarhiju analīzē pēc visām kritēriju grupām ir Rēzeknes SEZ, kas tika dibināta ar mērķi attīstīt Latgales reģionu. Hierarhiju analīzes rezultāti neapstiprina Rēzeknes SEZ darbības ietekmi Latgales reģionā, tāpēc šajā valsts reģionā īpaši būtu jācenšas piesaistīt arī citus valsts reģionālās attīstības instrumentus.

Sestās nodaļas kopsavilkumā jāsecina, ka atšķirība starp Rīgu un pārējo Latvijas daļu nākotnē var kļūt vēl lielāka un to veicinās arī pieaugošie brīvostas rādītāji.

Ventspils brīvostai jāpārorientējas uz jauniem kravu veidiem un jāattīsta rūpniecība, lai mazinātu atkarību no vienas tautsaimniecības nozares – tranzītbiznesa.

Nevar apstiprināt pieņemto hipotēzi, ka BEZ ir veiksmīgs instruments valsts reģionālajā attīstībā, jo Rēzeknes SEZ darbības

rādītāji investīciju un darba samaksas pieauguma jomā ir pārāk neefektīvi, lai ietekmētu kopējos reģiona rādītājus.

Liepājas SEZ darbojas veiksmīgi, jo tās darbības rādītāji pakāpeniski pieaug, bet tie vēl nav pietiekami, lai būtiski veicinātu visa Liepājas rajona attīstību.

NOSLĒGUMS

GALVENIE SECINĀJUMI, ATZINUMI, KONSTATĒJUMI

1. Brīvās ekonomiskās zonas (BEZ) ir viens no instrumentiem, kas veicina starptautisko tirdzniecību, reģionālo attīstību un ražošanas tehnoloģiju attīstību.
 - a) BEZ izveidošanu nedrīkst uzskatīt par universālu stratēģisku pasākumu: tas var būt tikai viens no daudzajiem instrumentiem stratēģisku pasākumu kompleksā.
 - b) Galvenie iespējamie ieguvumi no BEZ: ārvalstu investīciju aktīvāka piesaiste, nodarbinātības veicināšana, eksporta pieaugums, turp-atpakaļ saikņu veidošanās.
 - c) Iespējamie negatīvie aspekti: zema pievienotās vērtības radīšana, lēta vietējā darbaspēka izmantošana, smagi ražošanas apstākļi, vides piesārņošana.
 - d) Lai realizētu veiksmīgu BEZ izveidošanu un darbību, jāveic stratēģiski un taktiski pasākumi:
 - zonas institucionālās sistēmas un struktūras optimizēšana;
 - administratīvo procedūru vienkāršošana;
 - fiskālo stimulu noteikšana un realizācija;
 - speciāli izveidota infrastruktūra.
2. Brīvo ekonomisko zonu skaits pasaulē pieaug dažādojoties to veidiem.
 - a) Vadoties pēc BEZ klasiskās definīcijas to attīstībā var izdalīt četras fāzes un piecus klasisko zonu tipus: tirdzniecības, ražošanas, pakalpojumu, zinātnisko un visaptverošo.
 - b) ES 15 valstīs ir tikai 30, bet jaunajās dalībvalstīs ir ap 200 brīvo zonu. Tās galvenokārt ir dibinātas 90. gados, lai sekmētu dažu reģionu vai ostu attīstību.
3. Latvijas pirmās brīvās ekonomiskās zonas:
 - a) Liepājas un Ventspils brīvostas dibinātas 1930. un 1931. gadā, bet pasaules ekonomiskās krīzes ietekmē to darbībā nav bijis jūtamu rezultātu.

- b) Eksporta preču ražošanai dibinātō brīvteritoriju darbība ir bijusi veiksmīgāka un līdz 30-to gadu beigām brīvteritoriju statuss piešķirts 17 uzņēmumiem.
4. Latvijas BEZ tiesiskā bāze atbilst ES normatīvajiem aktiem un veicina ekonomikas attīstību.
- a) Latvijas brīvostas ir dibinātas, lai stiprinātu Rīgas un Ventspils ostu konkurētspēju pasaulē un attīstītu tirdzniecību, bet SEZ ir dibinātas, lai veicinātu reģionālo attīstību.
 - b) BEZ sekmīga darba nodrošināšanā svarīga nozīme ir prasmīgi organizētai zonas pārvaldes institucionālajai sistēmai. Latvijā ir diezgan sarežģīts BEZ pārvaldīšanas un pārraudzīšanas mehānisms, jo tas ir politizēts.
5. Latvijas brīvo ekonomisko zonu darbība ietekmē attiecīgo pilsētu ekonomiskos rādītājus.
- a) Rīgas brīvostā 2004.gadā tās uzņēmumu statusā ir reģistrējušies 18 uzņēmumi, kuri sekmīgi attīstās, jo kravu apgrozījuma pieauguma sastāda 15% vidēji gadā. Savus labos attīstības tempus tā ir sasniegusi pateicoties stratēģiski izdevīgai atrašanās vietai valsts un starptautiskā mērogā. Nosūtīto un saņemto kravu struktūra Rīgas brīvostā liecina par preču dominējošu plūsmu Austrumu – Rietumu virzienā.
 - b) Ventspils brīvosta joprojām ir lielākais tranzīta mezgls Latvijas teritorijā ar kravu apgrozījumu 27.8 milj.t 2004.gadā. Apgrozījuma struktūrā absolūti dominē nosūtītās kravas. 2004.gada beigās Ventspils brīvostas statusā reģistrētie 18 uzņēmumi nodarbināja 17% pilsētā strādājošo. Brīvostas investīciju apjomi 2001. – 2004.gadam sasnieguši 39% no kopējā pilsētas nefinanšu investīciju apjoma.
 - c) Rēzeknes SEZ visi septiņi uzņēmumi pēdējos gados ir veikuši ieguldījumus, palielinājuši apgrozījumus, eksporta apjomus un strādājuši ar peļņu (izņemot vienu uzņēmumu), kas liecina par to stabilas darbības iespējām nākotnē. Rēzeknes SEZ strādā 16.8% no pilsētas nodarbināto skaita, bet nefinanšu ieguldījumi 1999.-2004.gadā sasnieguši 19% no pilsētas kopējā nefinanšu ieguldījumu apjoma.
 - d) Rēzeknes SEZ uzņēmēju aptaujas rezultāti apliecina, ka galvenā attīstību kavējošā problēma ir infrastruktūras sakārtošana, kuras risināšanā jāiesaistās visiem līmeņiem: valstij, pašvaldībai, SEZ pārvaldei un uzņēmumiem.

- e) Liepājas SEZ uzņēmumu statusā darbojas 30 uzņēmumi, kas nodarbina 5.8% pilsētā strādājošo. Investīciju apjomi 1998. – 2004. gados šajā zonā sasnieguši 29.7% no kopējā pilsētas nefinanšu investīciju apjoma. Nosūtīto un saņemto kravu proporcijas attiecīgi ir 84.8% un 15.2%. Attīstības tempi pierāda Liepājas ostas stratēģiski izdevīgo vietu un tālākas attīstības iespējas, kaut arī te apstrādā mazākus kravu apjomus nekā Rīgas un Ventspils ostās.
6. Izpētot Liepājas speciālās ekonomiskās zonas uzņēmēju viedokļus var secināt, ka tie pārsvarā ir noskaņoti turpināt darbību SEZ uzņēmumu statusā arī turpmākos gadus.
- a) Būtiskākie nākotnes plāni ir:
- ieguldījumi iekārtās un infrastruktūrā;
 - eksporta paplašināšana.
- b) Par svarīgākām priekšrocībām tiek uzskatītas:
- nodokļu atlaides;
 - izdevīga atrašanās vieta.
- c) Par svarīgākiem risināmiem jautājumiem valsts līmenī tiek atzīti:
- nodokļu atlaižu palielināšana;
 - atvieglota kredīta saņemšana.
- d) Liepājas SEZ administrācijas galvenie risināmie uzdevumi ir:
- infrastruktūras uzlabošana;
 - tirgus izpētei pieejamo informācijas avotu nodrošināšana.
- e) Par SEZ uzņēmumu risināmiem jautājumiem tiek atzīti:
- iekārtu modernizēšana;
 - darbinieku kvalifikācijas paaugstināšana;
 - produkcijas/pakalpojumu kvalitātes paaugstināšana.
- f) Apstiprinājās ciešas sakarības:
- starp uzņēmuma darbības veiksmes vērtējumu un uzņēmuma darbības finanšu rezultātu ($p=0.011$);
 - starp apmierinātību ar uzņēmuma darbības termiņu SEZ statusā un ārvalstu kapitāla piesaisti ($p=0.103$);
 - starp vietējo izejvielu izmantošanu uzņēmumā un ārvalstu vai vietējā kapitāla piesaisti ($p=0.058$);
 - starp uzņēmuma gada apgrozījumu un strādājošo skaitu uzņēmumā (Spirmena koeficients-0.542).
7. Veicot Liepājas iedzīvotāju aptauju par SEZ darbību, atklājās, ka:
- informētībai par SEZ darbību lielāka nozīme ir iedzīvotāju vecumam ($p=0.034$);
 - informētībai par SEZ darbības mērķiem ļoti būtiska nozīme ir iedzīvotāju izglītībai ($p=0.007$).

8. Brīvo ekonomisko zonu ekonomiskie rādītāji analizējamā periodā pārsvarā ir pieaugoši.

a) Apgrozījuma dinamika vienmērīgi pieaugoša ir Liepājas ostā (14.8%), Rīgas brīvastā (16%) un Rēzeknes SEZ uzņēmumos (17.8%).

b) SEZ dibināšanas mērķis – jaunu darba vietu radīšana ir attaisnojies. Lielākais darba vietu pieaugums ir bijis Rēzeknes SEZ, tad seko Liepājas SEZ.

c) Brīvastās darba vietu skaits ir būtiski samazinājies, ko varēja veicināt tehnoloģiskā attīstība un kravu struktūras maiņa.

d) Darba algu pieaugums novērojams Liepājas un Rēzeknes SEZ, bet brīvastās tas ir mainīgs un pēdējos gados samazinājies.

e) Lielākie investīciju apjomi ir ieguldīti Ventspils brīvastā vidēji gadā, tai seko Liepājas SEZ, Rīgas brīvosta un Rēzeknes SEZ.

f) Neatkarīgie eksperti, izmantojot hierarhiju analīzes metodi, visaugstāk novērtējuši Rīgas brīvostas darbības ietekmi uz reģiona attīstību, tad seko Liepājas SEZ, Ventspils brīvosta, bet viszemākais vērtējums ir Rēzeknes SEZ.

g) Apstiprinās izvirzītās hipotēzes pirmā daļa, ka BEZ ir ostu tirdzniecību veicinošs instruments. To pierāda pieaugošie kravu apjomi Rīgas un Liepājas ostās. Neapstiprinās hipotēzes otrā daļa, ka BEZ ir veiksmīgs instruments valsts reģionālajā attīstībā, jo Liepājas SEZ darbojas ar pieaugošiem rādītājiem, bet Rēzeknes SEZ darbība investīciju jomā līdz šim ir īpaši neefektīva.

GALVENĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀŠANAS PRIEKŠLIKUMI

1. Latvijas brīvo ekonomisko zonu likumos definētie mērķi un uzdevumi nav pilnībā sasniegti. Brīvostu darbības rezultāti parāda stabilu pozitīvu attīstības tendenci tikai Rīgā un Liepājā, bet atsevišķu zonu attīstības rezultāti ir nepietiekami un padziļina disproporciju reģionu attīstībā.

Problēmas risinājumi:

- Reģionālās attīstības un pašvaldības lietu ministrijai un Ekonomikas ministrijai aktivizēt darbību reģionālo disproporciju novēršanai ekonomikas un sociālajā sfērā, efektīvāk izmantojot pieejamos reģionālās attīstības instrumentus.

- Eiropas Savienības struktūrfondu iesniegto projektu izvērtēšanas gaitā ņemt vērā reģionālo aspektu.
2. Vienotas brīvo ekonomisko zonu likumdošanas trūkums apgrūtina stimulējošo mehānismu efektīvu ieviešanu un objektīvu izvērtēšanu.
Problēmas risinājums:
- Vajadzētu pieņemt vienu kopīgu likumu par brīvostām.
3. Pārāk komplicēts ir BEZ pārvaldīšanas un pārraudzības institucionālais mehānisms, un atsevišķos gadījumos tas kļūst par bremsējošu faktoru to veiksmīgākai darbībai.
Problēmas risinājumi:
- Vajadzētu novērst BEZ pārvaldīšanas un pārraudzības institūciju politizēšanu.
 - BEZ pārvaldīšanu atklāta konkursa kārtībā varētu nodot uzvarējušai privātai akciju sabiedrībai, kuras padomē būtu valsts un pašvaldības deleģētas amatpersonas.
4. Ventspils brīvostas darbība ir atkarīga no naftas tranzīta uzņēmumu darbības un tirgus konjunktūras, ko lielā mērā ietekmē ekonomiskie un politiskie procesi ārvalstīs (Krievijā).
Problēmas risinājumi:
- Jāattīsta citi kravu veidi (ro-ro un konteineru) un virzieni uz Ukrainu, Baltkrieviju un citām valstīm
 - Jāattīsta ražošana, kas nebūtu saistīta ar tranzīta apkalpošanu, bet varētu izmantot brīvostas statusa atvieglojumus, kvalificēto darbaspēku un attīstīto infrastruktūru.
5. Nepietiekama finanšu kapacitāte kavē Rēzeknes SEZ attīstību.
Problēmas risinājumi:
- Lai piesaistītu investorus, Rēzeknes SEZ pārvaldei vairāk jāstrādā pie SEZ priekšrocību popularizēšanas blakus esošajās valstīs: Lietuvā, Krievijā un Baltkrievijā.
 - Lai veicinātu ekonomisko aktivitāti Rēzeknes SEZ jāizstrādā diferencētu un efektīvu investīciju atbalsta politiku.
6. Liepājas SEZ dinamiskā attīstība vēl nav pietiekama, lai sasniegtu Latvijas vidējos ekonomiskos rādītājus un Eiropas Savienības attiecīgos vidējos rādītājus.
Problēmas risinājumi:
- Veicināt SEZ un pašvaldības sadarbību, lai aktivizētu un veicinātu saimnieciskos procesus rajonā un nodrošinātu to kapacitātes celšanu;

- Veicināt attīstību un inovācijas privātajā sektorā aktivizējot „Pulvera ielas biznesa parka” un „Karostas industriālā parka” īstenošanu praksē;
- Ostas brīvo teritoriju izmantošanai un tālākai attīstībai jāsakārto autotransporta infrastruktūra un jāveic Karostas tilta rekonstrukcija.

PIEZĪMES/NOTES

